

Ijudska umetnost na madžarskem

NÉPRAJZI MUZEUM BUDAPEST

(ETNOGRAFSKI MUZEJ, BUDIMPEŠTA)

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, LJUBLJANA

Ljudska umetnost na Madžarskem
Népuművészet magyarszágon

LJUBLJANA

november – december 1984

madžarska ljudska umetnost

Predgovor

V večini dežel je nastala ljudska umetnost pod vplivom mednarodnih stilov in mode; v njenih posameznih izrazih komaj zasledimo svojstveno narodnostno istovetnost. Vendar so v ustanovah posameznih narodov, v kulturni in subkulturni, umetnostno-ustvarjalni procesi, ki so v ljudskoumetnostnem ustvarjanju vsestranski. Ti so povzročili spremembo mode, sodelovali so pri oblikovanju skupnih mednarodnih značilnosti in lokalnih posebnosti. Zovoljo vsega povedanega živi ljudska umetnost v ustvarjanju in nasprotjih med krajevnimi, ljudskimi, etničnimi in mednarodnimi sistemi vrednosti; izraža se v svoji določenosti in v svojem lastnem zanikanju. Rešitev tega znanstvenega, prvenstveno estetskega vprašanja nikakor ne more biti naloga tega kataloga, niti razstave. Zadovoljimo se z ogledom razstavljenega, s preišljanjem o tem, kaj smo videli in z upanjem, da bomo imeli v prihodnosti še podobna doživetja. Avtorjem razstave (večinoma so iz Madžarskega etnografskega muzeja – Magyar Néprajzi Múzeum – v Budimpešti) je pomenila ta razstava lepo možnost, da predstavlja madžarsko ljudsko umetnost ljubiteljem umetnosti v jugoslovanskih mestih. Doslej namreč v Jugoslaviji še ni gostovala tako obsežna razstava s to tematiko. Zato smo dolžni vsem, ki so omogočili prirediteljem te razstave in podobne razstave ljudske umetnosti iz Jugoslavije, ki bo v prihodnjem letu na Madžarskem, posebno zahvalo. Razstava nas predvsem spominja na prijateljsko lepo potezo dobrega sosedstva in na tisti del dediščine, ki označuje patriotizem in internacionalizem ustvarjalnega mehanizma ljudske umetnosti. To očitno dobro vedo ravnatelj in sodelavci muzejev gostiteljev in se jim za gostoljubnost ter prijateljski sprejem toplo zahvaljujemo. Budimpešta, junij 1984

Tamás Hoffmann
generalni direktor
Néprajzi Múzeum – Budimpešta

Előszó

A népművészet a legtöbb országban nemzetközi divatok és stílusok hatására jött létre, s egyes megnyilvánulásaiban alig tulajdonítható neki az etnikai identitás. Másfelől azonban az egyes népek, kultúrák és szubkultúrák intézményeiben helyet kapó művészeti alkotófolyamatok, amelyek közül a legszélesebben hömpölygött a népművészet, a divat változását idézték elő, nemzetközi sajátos vonásokat, helyi meghatározottságot (és ennek megfelelően tulajdonságokat) alakítottak ki. Mindezek következtében a népművészet a helyi, a lokális, a nemzeti, az etnikai és a nemzetközi értékrendszer ellentételeiben és megvalósulásaiban funkcionál, önmaga meghatározásában és tagadásában egyaránt értelmezhető.

Aligha lehet feladata e katalógusnak, vagy magának e kiállításnak ezt a tudományos, elsősorban esztétikai feladványt megfelejteni. Értjük be azzal, hogy a látóivalót megismerjük és elgondolkozunk a látottakon, kifejezve reményünket, hasonló élményekben a jövőben is lesz részünk. A kiállítást előkészítő szakemberek (akiknek zöme a budapesti Néprajzi Múzeum munkatársai közül került ki) mindenesetre nagyon jelentős lehetőségként fogták fel a kínálatos alkalmak sorozatát, ahol ezt a kollekciót megismertethetik Jugoszlávia múzeumlátogató és művészetet szerető közönségével. Minthogy soha korábban ilyen nagyszabású kiállítást nem tudtak Jugoszlávia városaiban bemutatni, különös hálával gondolnak a két ország kultúr-politikájának felelős tényezőire, akik a jelen bemutatkozást és ennek cseréjében egy hasonló jellegű népművészeti válogatást Magyarország városaiban megrendezni lehetővé tettek.

A jó szomszédság baráti gesztusára gondolhatunk, a kiállítás ténye mindennek előtt ezt juttathatja eszünkbe, s valamit abból az örökségből, amit a népművészet alkotásmechanizmusának patriotizmusa és internacionalizmusa jelent. Ennek tényeit a kiállításnak helyet adó múzeumok vezetői és munkatársai – szemmel láthatóan – jól ismerik, a vendégarbárságért tehát őket illeti elsősorban köszönet.

Budapest, 1984 június

Hoffmann Tamás
főigazgató
Néprajzi Múzeum – Budapest

Etnografske zbirke in zgodovina raziskovanja ljudske umetnosti

Zanimanje za madžarsko ljudsko kulturo je povezano s težnjami naprednih narodnostnih gibanj, ki so smatrala specifično ljudsko tradicijo (ljudsko slovstvo, ljudske noše, ljudsko glasbo, ljudske plesne, itd.) za enega izmed pomembnih dejavnikov narodne istovetnosti in samostojnosti; zato so pospeševale njeno zbiranje in negovanje.

Znanstveno zanimanje za ljudsko kulturo moremo povezati z začetki etnografskih raziskovanj pri Madžarih in z oblikovanjem etnološke znanosti v procesu diferenciacije družbeno-zgodovinskih ved v 19. stoletju.

Madžarski narodni muzej (Magyar Népművészeti Múzeum) je bil ustanovljen leta 1802; njegova etnografska zbirka (Néprajzi Táár), utemeljena leta 1847 pa se je leta 1872 razširila v oddelek pod imenom »Magyar Népművészeti Múzeum Néprajzi Osztálya«. Pradni naslednik tega oddelka je Etnografski muzej Madžarske (Magyar Néprajzi Múzeum), varuh spomenikov madžarske ljudske kulture.

Prvi madžarski predmeti so prišli v zbirko iz »narodnih interijerjev« deželne razstave leta 1885. Madžarsko etnografsko društvo (Magyar Néprajzi Társaság) je bilo ustanovljeno leta 1889; naslednjega leta je začelo izdajati časopis »Ethnographia«. Najpomembnejšo zbirko iz preteklega stoletja tvori okoli 10.000 predmetov iz madžarskih vasi in vasi drugih narodnosti – inventar madžarske jubilejne tisočletniške razstave leta 1896. Krepitev zanimanja za domačo etnografijo na Madžarskem je bolj in bolj prispevala k pomembnosti etnografske zbirke Narodnega muzeja Madžarske. Etnografski oddelek tega muzeja je leta 1900 začel izdajati časopis »Néprajzi Értékeit«, v katerem objavlja prvenstveno dela s področja materialne kulture, pomembna za raziskovanje ljudske umetnosti.

Istočasen dokaz zanimanja za krajevno tradicijo je tudi vrsta ustanovitve mestnih, oziroma regionalnih muzejev. Med najvidnejše rezultate širokega zanimanja za ljudsko kulturo sodi v letih 1907 – 1922 v petih delih objavljena publikacija o ljudski umetnosti (A magyar nép művészete). V obdobju med svetovnima vojnama je ob bogatenju etnografskih zbirk narasel pomen znanstvene obdelave in vrednotenja. V tem času je izšlo veliko delo o madžarski ljudski kulturi (A magyarországi néprajza I.–IV. 1933–1937); za zagotovitev naslednikov etnografskih raziskovalcev pa so nastajale univerzitetne šolske ustanove. Prva stolica za etnologijo je bila ustanovljena leta 1929 na Univerzi v Segedinu, druga pa leta 1934 na Univerzi v Budimpešti; ta se je leta 1951 ločila v stolico za folkloro in stolico za materialno kulturo. Leta 1949 ustanovljena stolica za etnologijo v Debrecenu pa dejansko nadaljuje delo stolice v Klužu, ustanovljene leta 1940.

Najpomembnejše središče etnografskih raziskav je osrednja etnografska zbirka, ki se je osamosvojila iz sestava Narodnega muzeja Madžarske leta 1947. V muzejskih zbirkah, ki se ne prestopajo več, so hranjeni spomeniki tradicionalne kulture, stari do 300–400 let. Ob madžarskem je zbrano tudi gradivo evropskih in drugih narodov. Pomembno je tudi rokopisno gradivo in foto ter filmoteka. Fond spomenikov je zelo raznolik; sega od preprostih gospodarskih orodij in različnih predmetov za vsakdanjo rabo do izjemno okrašenih, svečanih ter reprezentativnih dobrin.

Za preučevanje ljudske umetnosti so muzejske zbirke silno pomembne saj zajemajo skoraj popoln inventar predmetov ljudske kulture in načina življenja v vaseh in v majhnih mestih. To velja zlasti za naš čas, ko je vedno težje raziskovati »in situ«, čeprav zbirke morda ne kažejo resnične ustvarjalnostne razmere.

Nekdanja preskrba vaškega in malomestnega prebivalstva s predmeti kaže zapleteno in večplastno sliko materialnega sveta. Kmetije so se desetletja in stoletja večinoma ravnale po tradicionalnem okusu, tako ob domači izdelavi kot pri nakupovanju obrtnih izdelkov za svoje potrebe. Pri teh predmetih niso razlikovali **umetnostnih** in **neumetnostnih** izdelkov.

S pojmom ljudska umetnost je označil tradicionalno vaško in mestno kulturo zunanji opazovalec. Določena upravičenost imenovanja je v dejstvu, da je moč od preprostega proizvodnega orodja z večjo ali manjšo gotovostjo ločiti bolj kakovostno oblikovane, z različnimi tehnikami okrašene in večinoma ob prazničnih priložnostih uporabljane predmete.

Že od začetka so etnologi, raziskovalci ljudske umetnosti, posvečali veliko, nekdanj skoraj izključno pozornost »preveč oblikovanim«, po splošnem okusu lepo okrašenim predmetom. V sodobni etnologiji je osvojeno stališče, po katerem tudi preproste predmete vsakdanjosti ni moč izključiti iz ljudske umetnosti; ti namreč že z izborom gradiva, konstrukcijo in funkcionalno obliko pričajo o okusu in želji po lepem. Takšno uvrstitev zaslužijo s svojimi umerjenimi razmerji, plemenitimi oblikami in preprostim okrasjem. Njihovo nasprotje so predmeti, ki so postali funkcionalno neuporabni zaradi pretiranega okrasja in so samo okras ali darilni predmeti.

Vendar je dejstvo, da okrašeni, svečani predmeti značilneje predstavljajo razvoj ljudske umetnosti, ustvarjene in sprejete v okviru okusa skupnosti.

Zgodovinske plasti, stilna obdobja ljudske umetnosti

Ljudska kultura in tudi ljudska umetnost sta zgodovinski tvorbi; potek njunega oblikovanja je povezan s konkretnimi zgodovinskimi procesi, gospodarskimi in družbenimi

razmerami, spremembami ljudskega, oziroma kmečkega načina življenja. Pri razkrivanju takšnih povezav se moremo opreti na muzejske etnografske zbirke, v katerih so orodja za zagotavljanje obstoja, vsakdanji uporabni predmeti, potrošno blago in stvaritve ljudske umetnosti (dela dekorativnega in likovnega ustvarjanja).

Pri preučevanju teh predmetov se moramo zavedati njihovega dvojnega porekla; deloma so jih izdelali vaški ali mestni cehovski obrtniki, deloma pa vaški izdelovalci, oziroma poljedelci ali pastirji, ki delajo le za sebe in svojo bližnjo okolico.

Na kmetijah in malomestnih gospodinjstvih moremo spremljati razvoj količinskega razmerja predmetov iz teh dveh virov od srednjega veka do začetka 20. stoletja. Splošno opazen je porast v obrtnih delavnicah izdelanih predmetov.

Poudarjanje tega je pomembno, ker preučevanje ljudskoumetnostih predmetov v muzejskih zbirkah vodi do sklepa, da so bila prav obrtniška središča v mestih in mestecih, ki so v glavnem delala za vas, pobudniki novih smeri in sprememb. Njihovi izdelki so seveda vplivali tudi na vaške izdelovalce. Vendar je prevzemanje že zaradi tehnično tehnoloških okvir rodilo različice drugačnih ravni, oziroma številne krajevne pa tudi osebne značilnosti.

Z datiranimi ljudskoumetnostnimi predmeti moremo dokazovati zgodovinske plasti od 17. stoletja naprej. Z monogrami ali napismi opremljeni predmeti nudijo možnosti določevanja njihove starosti, pojasnitev sprememb, vpliva in mešanja stilov, kakor tudi razprostranjenost in prevzem motivov. Z njimi moremo določiti istovetnost številnim »brezimenim« ali »nedatiranim« predmetom ali določiti krajevni izvor tistim, ki niso neposredno s terena prišli v muzej. Mogoče je skicirati zgodovino ljudske umetnosti, (čeprav le preko njenih predstavnikov) in določiti njene kakovostne in količinske razsežnosti.

Glede na zgodovinske plasti ljudske umetnosti velja opozoriti tudi na povezave ljudske umetnosti z zgodovinskimi slogi. Z določenimi stili moremo povezati izvor posameznih ljudskoumetnostih zvrsti; razkorak s stili pa osvetljuje ljudskoumetnostne slogovne značilnosti. V ljudski kulturi so sledovi srednjeveškega romanskega sloga le malenkostni. Vpliv gotike je opaznejši, zlasti v ljudski cerkveni arhitekturi. Dokazano je, da imajo nekateri pohištveni kosi in določeni tipi posodja gotske stilne značilnosti. V madžarski ljudski umetnosti, posebej še v njenem dekorativnem delu je najgloblje sledove zapustila renesansa. Njen vpliv je bil mnogostranski, dolgotrajen in navdihujoč. Najpomembneje se je izrazil v stavbarstvu in ornamentiki; tu celo dvojno, tako v kompozicijah kot v motivih. Značilne renesančne prvine, kot npr. cvetlične vitice, italijanske vaze, moremo opaziti skoraj na vsakem področju ali v vsaki zvrsti naše ljudske umetnosti.

Vpliv baroka in rokoka je nekoliko manjši. Močnejše pa

se je, zlasti v ljudskem stavbarstvu in v oblikovanju nekaterih pohištvenih kosov, uveljavil klasicizem. Končno so vplivali na ljudsko umetnost tudi biedermeier, historicistični slogi in secesija. Biedermeier je s širjenjem naturalističnega cvetličnega okrasja in polihromije razveljavil moč renesančnih vplivov.

Ne vemo, če je v srednjem veku sploh obstajala ljudska umetnost v smislu današnjega razumevanja tega pojma. Vsekakor je bila le del splošne fevdalne državne in krščanske cerkvene kulture. Šele od 16. in 17. stoletja naprej imamo dokaze o njenem ločevanju iz tega okvira. Značilne poteze ljudskoumetnostnih stvaritev iz tega obdobja so preprosta tehnika, čista konstrukcija, strnjena kompozicija in največkrat geometrijski motivi ter zmerna uporaba barv.

Zgodnji del razvoja madžarske ljudske umetnosti sodi v 18. stoletje. Do konca tega stoletja so se v rokodelstvu tudi organizacijsko izločili obrtniki, ki so delali za vaško prebivalstvo. Njihova strokovna usposobljenost je vodila k novim tehnikam, predmetom zahtevnejše konstrukcije in okrasja. Sodelovali so pri širjenju plemiških in meščanskih stilov v krajevna okolja, zelo vidno je posredovanje renesančne cvetlične ornamentike (mizarske skrinje iz Komároma, lončarstvo iz Hódmezővásárhelyja). Vaški obrtniki in kmečki samouki, ki delajo izdelke le zase pa so sočasno naklonjeni bolj arhaičnim oblikam (rezbarjenje, tkanje). V tem obdobju se na več predmetih pojavlja znak **ustvarjalne zavesti**: datum, ime, napis.

Razcvet madžarske ljudske umetnosti sodi v 19. stoletje. V večini mestnih cehovskih središč se je v prvi polovici stoletja razvil samostojen, poseben slog. Cvetlična ornamentika je postala modna po vsej deželi. Nadaljnji razvoj ljudske umetnosti v drugi polovici stoletja moremo povezati z razvojem kapitalizma in uporabo tovarniških izdelkov. Značilnost tega dela razvoja so razgibanost motivov, nemirna zgradba, drobljenje in natrpanost ornamentov, uporaba živih barv. V tem času nastane kmečki ali »novi stil«, opazen v vsej naši ljudski kulturi, ki bistveno opušča arhaične ljudskoumetnostne poteze prejšnjih stoletij.

V zvezi z razcvetom ljudske umetnosti v 19. stoletju se zastavlja vprašanje: katere gonilne sile so povzročile spremenjene potrebe in zahteve, oziroma nove vrednostne sisteme. Gmotne možnosti so se namreč povečale in v ljudstvu je nastalo zakladniško pojmovanje reprezentativnih predmetov. »Vaški blišč« je večinoma nastal iz cenenih gradiv; ne vedno po strogih merilih naravnano kopičenje »lepih predmetov« je imelo v vzhodnem delu srednje Evrope in posebej še na Madžarskem določen pomen. Kazalo je na način ohranjanja kmečkega načina življenja v okvirjih hitrejšega kapitalističnega razvoja, oziroma način ohranjanja nekoliko meglene narodne, ljudske ali

malomeščanske življenjske idile, tega sicer iz več virov nastalega pojma. Te želje kmečkih plasti so se večinoma uresničevale z zunanjimi učinki; niso označevale resničnega vzpona in niso mogle skriti »poloma kmetstva«.

Družbena, ozemeljska in etnična razdeljenost ljudske umetnosti

Ljudska umetnost ni bila enotna niti v razvoju 18. stoletja, niti v razcvetu v 19. stoletju. V 19. stoletju je bila enotnost v načinu življenja in v kulturnih posebnostih. Vendar so glede razprostranjenosti, uporabe, kolikostne in kakovostne razporeditve ljudskoumetnostnih predmetov opazne razlike med vaškimi in mestnimi družbenimi skupnostmi zaradi njihovega notranjega razslojevanja. Še ob koncu 19. stoletja je kmetijstvo preživljalo 70% prebivalstva Madžarske. Povečanje kupne moči kmečkega prebivalstva je v njihovem načinu življenja povzročilo močno izražene težnje k reprezentiranju.

Že v začetku 19. stoletja je opazno trošenje denarnih dohodkov za oblačenje in urejanje hiš zlasti pri bogatejšem delu prebivalstva majhnih mest in okoliških vasi. Vedno večje število obrednih in prazničnih predmetov na kmetijah je splošna značilnost tega obdobja. Šele v tem času postane takojmenovana »čista soba« – paradna, bogato okrašena in opremljena soba – v kmečki hiši splošen pojav. V posameznih območjih in krajih so se oblikovale živopisne ljudske noše. Splošno veljaven novi »kmečki slog«, v katerem veljajo nezmernost in natrpanost okrasja, žive barve in neprimerne oblike, vodi v času do druge polovice 19. stoletja k ločevanju kmečkega okusa od okusa drugih družbenih plasti. Na ta pojav zelo dobro kaže razvoj nekaterih vrhnjih oblačil, ki so jih nosili samo kmetje kot npr. z aplikacijami ali vezenino okrašen plašč (»cifraszür«) in kožuh.

Na nekaterih območjih je kmečki okus prevladal že v prvi polovici, na drugih pa šele v drugi polovici stoletja. Časovne in krajevne razlike so v zvezi s spremembo obrtne proizvodnje. Obrtniki so imeli veliko vlogo pri ohranjanju in odpravljanju krajevnih različic. V prvih desetletjih 19. stoletja se je povsod povečalo število obrtnikov in cehov. Pojavili so se tudi po vaseh. Nekateri med njimi so delali samo za kmete, katerih kupna moč je zrastle zaradi agrarne konjunktore. Tržna območja so se zmanjšala. Proizvodnja je ustrezala provincialnemu, kmečkemu okusu manjših tržišč. Izenačena ljudska umetnost prejšnjih stoletij je bila zaradi tega razdrobljena na umetnost manjših družbenih celot, majhnih območij, včasih celo na umetnost enega samega naselja.

Preučevanje ljudske umetnosti odkriva ozemeljske in družbeno-gospodarske polarizacije med vaškim in malomestnim ustvarjanjem; ob tem pa tudi nesorazmerje v preskrbljenosti z »lepim«, s prazničnimi in prestižnimi

predmeti v odnosu do vsakdanje uporabnih stvari. Tako so v začetku stoletja imele mlade žene in dekleta precej več prazničnih kot vsakdanjih oblek. V garderobah bogatejših posameznikov je prišlo na 4–5 vsakdanjih preoblek po 20–25 različnih prazničnih in 5–6 polprazničnih noš; takšno razmerje je bilo značilno za vso deželo. V Kalotaszegu so še sredi našega stoletja praznični tekstilni kosi obsegali 46% celotne nevestine dote. K večplastnosti in posebnemu koloritu ljudske umetnosti na Madžarskem je prispevala svoj delež tudi materialna kultura narodnosti. Ne glede na politične možnosti so Nemci, Slovaki, južni Slovani, Romuni in drugi odigrali v madžarski zgodovini pomembno vlogo. To velja zlasti za južnoslovanske narodnosti, katerih kulturna tradicija se je razlikovala od srednjeevropske kulture. Ekspanzivne težnje in osvajanja osmansko-turške države so v 18. in 19. stoletju povzročili premik pomembnega dela ljudstev z Balkana proti severu. Srbi in Hrvati so se naselili na južnem Madžarskem in v Podonavju. Čeprav so se južnoslovanski naseljenci postopoma prilagajali drugačnim družbeno-gospodarskim pogojem, so v številnih potezah do danes ohranili svoj jezik, kulturne in etnografske oznake in tudi ljudsko umetnost.

V ljudski umetnosti na Madžarskem pomeni ljudska umetnost tamkajšnjih južnih Slovanov samostojno celoto; zanjo so ob drugem značilni turški in bizantinski vplivi. Obenem so južni Slovani vnesli v madžarsko ljudsko umetnost nove prvine, npr. določene tehnike (preproge, srbsko vezenje, rácz varrás), stile, motive (slikanje ikon, rezljanje mask buš), uporabo metaliziranih gradiv (zlate in srebrne vezeninske niti), nekatere tipe in vrste predmetov (zlasti dele ljudske noše).

Južni Slovani so se naseljevali na Madžarskem v raznih časovnih obdobjih. Izvirajo iz različnih družbenih in etničnih skupin. Obdržali so nekatere etnične značilnosti, vendar sta se njihovo življenje in kultura oblikovali in se oblikujeta in spreminjata v družbeno-gospodarskih in družbenih pogojih nove domovine. V tem pogledu velja opozoriti na ohranjene arhaizme (preprosta krznena oblačila) oziroma na nove stvaritve, ki se razlikujejo tako od tradicionalnih kot od predmetov okolja (poslikano pohištvo).

Narodnostna politika LR Madžarske z zakonom jamči pravice narodnosti. V naši državi so zagotovljeni pogoji za ohranjanje kulturne tradicije in etnografskih dobrin okoli 100.000 južnih Slovanov (90.000 Hrvatov, 5.000 Srbov, 5.000 Slovencev).

Vrste in izrazne oblike ljudske umetnosti

V omejenih okvirjih ene razstave ni mogoče pokazati vse ljudske umetnosti. Nekateri vrste kot ljudsko slovstvo, glasbo, ples, šege bomo poizkusili predstaviti z

audiovizualnimi sredstvi. Med vsemi ljudskoumetnostnimi vrstami in zvrstmi smo se osredotočili na oblikovane predmete. Vendar ne moremo prikazati dosežkov ljudskega stavbarstva; zato niti na tem področju ni moč predstaviti celote. Tudi nadaljnja selekcija je neizogibna; tako od bogatstva ljudske ustvarjalnosti kažemo pravzaprav le majhen izbor.

Razstava kaže ljudskoumetnostni izraz v lesu, tekstilu, glini, kovinah, usnju in v drugih gradivih (kosti in roževini, steklu, rogozovini, šibju itd.). Ljudstvo je gradiva za izdelavo predmetov pripravljalo in proizvajalo samo; v 19. stoletju pa je v vedno večji meri kupovalo tudi industrijsko blago. Enako velja za orodja in za barvila. Glede na oblike in okrašenost sodijo orodja dostikrat v ljudsko umetnost.

Obdelava lesa je ena izmed največjih ljudskoumetnostnih območij. Lesno površino krasijo z vrezi, vdolbinami in rezljanjem. Muzejske zbirke hranijo raznovrstne predmete, ki so jih kmetje – ustvarjalci rezbarsko okrasili (od monumentalnih portalov do strgala za motike). Med njimi so količinsko in kakovostno izjemna orodja za ženska dela, večinoma izdelana za ljubezenska darila (monge – valjalni likalniki). Raziskovalci ljudske umetnosti posvečajo posebno pozornost pastirskim rezbarijam. Pastirji, posebna plast vaške skupnosti so nedvomno ustvarili izjemna dela. Čeprav so obdelovali tudi kost in roževino je bil tudi njihovo osnovno rezbarsko gradivo les. Rezljani predmeti so povezani z njihovim delom (palice) ali načinom življenja (posode za vodo, škatle za britev, ogledala itd.). Med pastirji – rezbarji so znani izjemni ustvarjalci. Njihova posebna tehnika je tkim. »spanyolozás« (inkrustacija s pečatnim voskom).

V drugo veliko skupino lesenih predmetov sodi pohištvo. Do 18. stoletja je bil najznačilnejši kos pohištva z najbolj mnogostransko funkcijo **tesana skrinja**. Izdelava tesanih skrinj je ostala na ravni domače dejavnosti; konstrukcija in način okraševanja kažeta še na srednjeveško tesarsko tehniko. Reprezentativno pohištvo vaškega prebivalstva sodi v »čisto sobo«, ki se je izoblikovala v času do 19. stoletja. Ta vrsta pohištva je izključno mizarско delo. Znana sta dva načina razporeditve **mizarskega poslikanega pohištva**: kotni je starejši, vzporedni pa mlajši. V razporeditev sodijo značilni pohištveni kosi (npr. kotna klop ali pogosteje najbolj okrašen in nujen del hišne opreme – dekliska skrinja). Poslikano pohištvo se je izrazilo v več krajevnih slogih. Najbolj razširjeno je bilo pohištvo iz Komároma; eno izmed najbolj uravnoveženih notranjščin iz Hódmezővásárhelyja kažemo na razstavi. Najvišji dosežek mizarjev poslikanega pohištva na Madžarskem pomeni poslikovanje, oziroma okraševanje notranjščin protestantskih cerkva. Ohranjeni primerki, poslikani stropi, klopna naslonjala, ograje in pevski kori pričajo o kmečkem okusu.

Končno naj omenimo še regionalne pojave rezljanega (severozahodni del Dunántúla, območje Paloca, okolica Kalotaszega in županija Békés) in intarzirane pohištva (Bakony).

Tekstil. Najprej omenjamo **tkanje**. Tkale so kmetice v okviru domače delavnosti in cehovski tkalci. Vsi pa so uporabljali konopljo in lan za osnovo, bombaž pa za vtakane ornamente. Največ pozornosti so vredni tkani predmeti za notranjščine: prti, prevleke za blazine, brisače itd. Številne tkanine so krašene z **vezenino**. Vezenje je delo žensk, ki pa so največkrat vezle le za svoje potrebe. Čeprav je znala šivati in vesti skoraj vsaka kmetica, so ob njih obstajale tudi znane spretnije vezilje. V bogati veziljski zakladnici naše ljudske umetnosti ločimo v bistvu štiri vbodne tipe: ravnega, križnega, zankastega, verižnega in njihove medsebojne kombinacije ter dve tehniki: po štetih nitih in po svobodni zasnovi. V motivnem svetu so najbolj razširjeni rastlinski in ptičji motivi. Za madžarske kmečke vezenine je značilna trakasta razporeditev ornamentov. Do konca 17. in začetka 18. stoletja se je v veziljstvu izoblikoval svojstven madžarski slog, v katerem so spojene italijanske renesančne in vzhodnjaške (turške) poteze. Med starejšimi vezeninami se po motivih, razporeditvi kompozicije in izbranih barvah estetsko odlikuje »kuštravo vezenje« (»szörhimzés«) iz 18. stoletja. V posameznih veziljskih središčih (Mezőkövesd, Sárköz, Pálcófold, Kalotaszeg) je ob vezeninah na platnu pomembno tudi vezenje na delih noše: srajcah, predpasnikih, kožuhih, plaščih (cifraszür) in naglavnih rutah.

Noša ni bila že od nekdaj krašena in raznobarvna. Vse do 19. stoletja je poglavitna značilnost ljudske noše izdelava iz domačega platna, sukna in usnja. Poljedelci so izdelovali platno iz konoplje in lana, živinorejci pa usnje in krzno. Platno so večinoma tkali v okviru domače delavnosti ali v manufakturah; enako velja tudi za strojenje usnja. Ljudsko nošo je sestavljalo nekaj osnovnih kosov. Deli moške noše so beli: platnena srajca, platnene ali suknene hlače, plašč in ovčji kožuh. Deli ženske noše so: beli rokavci, belo ali barvno krilo, bel ali temen predpasnik, bela ali barvna naglavna ruta, črni, rumeni ali rdeči škorenjci in usnjeno oblačilo z belo osnovo. Za ljudsko nošo je bil značilen premočrten kroj in bela ali sivkastorjava barva, določena z obdelavo tekstilnih surovin. Do leta 1848 so ljudsko nošo uravnavali tudi predpisi, ki so zlasti prepovedovali preveč lišpa. V 19. stoletju so se možnosti kmečkega oblačenja spremenile. Izboljšani gmotni pogoji so omogočili nakupe industrijskega blaga; uporabljali so več belega tovarniškega bombažnega platna modrikastega leska in druge bombažne tkanine ter raznobarvno sukno. Nova

gradiva so vplivala na spremembe krojev. Od domačega širše tovarniško platno so z gubanjem prilagodili telesu. Nagubani so postali rokavi rokavcev in moških srajc, ženska krila in moške hlače. Nekdanje ali sodobno plemiško in meščansko oblačenje se je izražalo v tovarniških barvnih tkaninah. Istočasno so obleke iz barvnih tkanin vnašale tudi »nov« kroj »krivuljastih linij«. Pogostnost uporabe tovarniških materialov je vodila tudi k sprejemanju več barv. V vsem stoletju se je večalo bogatstvo gradiv in zlasti v ženski noši število oblačil. Številnejša so postala krila ter razni oblačilni in naglavni dodatki (stekleni biseri, rute).

Živobarvne ljudske noše so tako rezultat bogatenja in znak ugleda (Matyó), kot tudi cilj, ki ga je moč doseči le z napornim delom. Vendar so v delu ljudskih noš ohranjene arhaične poteze (Ormányság, Kalotoszeg), pri drugih pa so vredne pozornosti skrajne posebnosti (izjemno število kratkih kril – Ajak, Buják, Hollókő). Istočasno so ponekod začeli ljudsko nošo opuščati, kar je proces, ki ga ni moč zaustaviti. Vseeno se je madžarska ljudska noša v nekaterih krajih obdržala vse do danes.

Obdelava gline. Vaški lončarji so bili izučeni obrtniki, vendar so navadno živeli tako kot kmetje; obdelovali so zemljo in se ukvarjali z živinorejo. Način življenja njihovih stanovskih cehovskih tovarišev v mestecih je bil bolj mesten, vendar to na izdelke ni vplivala, saj so imeli iste odjemalce – kmete. Treba je povedati, da ni bil ne v bogati, ne v revni hiši najden niti en polnoštevilčen sestav preprostega kuhinjskega in okrasnega sobnega posodja. Zato odkrivajo muzejske zbirke le v stoletjih ustvarjeno bogatstvo in ravnopravnost oblik ljudske keramike.

Najstarejša ljudska keramika izvira iz 13. stoletja; to je značilno preprosto uporabno posodje. Od 15. stoletja naprej je svinčev lošč ponujal nove možnosti. V naslednjih stoletjih je madžarska ljudska keramika sprejemala vplive Habancev – verske sekte, ki se je priselila na Madžarsko z južne Tirolske – v oblikah, ornamentiki ter turške vplive v oblikah in krašenju. V začetku 19. stoletja je bila lončarska proizvodnja v porastu (v Hódmezővásárhelyju je delalo več kot 400 lončarjev). Iz štetja prebivalstva leta 1890 je razvidno, da so živeli lončarji skoraj v vsaki županiji. Popisali so skupno 5300 lončarjev, od katerih je imelo 1200 lončarjev po enega, 400 pa po dva pomočnika. Torej je bilo lončarstvo zelo živo tudi še v obdobju, ko se je širilo porcelansko in kovinsko emajlirano posodje. Približno 50 pomembnejših lončarskih središč madžarskega jezikovnega območja lahko ločimo na šest regionalno-stilnih skupin: srednje Potisje, zgornje Potisje, Felvidék, Alföld, Dunántúl in Erdély. Pomen lončarskih središč je različen. Vsako je imelo svoje vzore, motive, oblike, značilne barve in okrasni stil. Tako so po njihovih izdelkih imenovali lončarje iz Hódmezővásárhelyja, »tálas« (skledarje).

Posebna posoda za vino iz Mezöcsáta je vrč v obliki moške glave (»miskakancsó«); vitke skladne vrče (»bokály«) so izdelovali v Erdelju.

Posebno mesto zavzema **črna keramika**, za katero menijo, da se je pojavila s prihodom Turkov. Od drugih lončarskih tehnik se razlikuje po načinu žganja. Na madžarskem jezikovnem območju je bilo 37 naselij, v katerih so izdelovali črno keramiko; v nekaterih jo izdelujejo še danes. Lončarji črne keramike so leta 1803 v Mohaču ustanovili poseben ceh. Sčasoma so izdelavo črne keramike popolnoma prevzeli Šokci (ikavski Hrvati).

Z obdelavo gline so se ukvarjali tudi **pečarji**. Na Alföldu so že v srednjem veku, v okolici Blatnega jezera in v vaseh Bakonyja pa pozneje uporabljali enobarvne (tu in tam tudi poškopljene) temne, zelene, rumene, redkeje modre pečnice. V Erdelju pa so imeli navadne glinaste peči. Na Madžarskem je delovalo po več tisoč lončarjev, ki so bili seveda na različnih kakovostnih ravneh. Novatorji in izjemne ustvarjalne osebnosti (npr. Rajczy Mihály iz Mezöcsáta, Badár Balázs iz Mezötúra, Kántor Sándor iz Karcaga) so se dostikrat podpisali na svojih izdelkih.

Krzn. Krznena oblačila so imela v noši našega ljudstva pomembno vlogo. Krznarji so izdelovali odlična oblačila. Krznarstvo je »celostna obrt«; isti obrtnik stroji usnje, kroji, šiva in krasi z aplikacijami ali vezeno. Zgodovinski viri pričajo, da krznarji s svojimi izdelki niso oskrbovali samo vaško prebivalstvo ampak tudi plemiče in meščane. Njihovo samozavest ponazarja tudi naslednja šaljiva pesmica:

»en krznar: en grof,
dva čevljarja: en baron,
tri krojači: en možak!«

Kot predstavniki ene izmed najbolj razvitih obrtnih panog so krznarji že v 14. stoletju ustanovili svojo cehovsko organizacijo. Višek razvoja je dosegla krznarska obrt v sredini 19. stoletja. V večjih mestih je delalo po 100–200 mojstrov. Še leta 1890 je v Jászberényju delalo 300 krznarjev. Za moške so izdelovali ovčje in druge kožuhe in jopiče, za ženske pa kratke kožuščke, kožuhe in telovnike. Opazne so regionalne razlike. Oblačila so izdelovali po naročilih (ovčje kožuhe, kratke jopiče za Alföld), uveljavljali so različne kroje (ravne ali priležne) in raznolike ornamente. Raznolikost dobro ponazarja značilno južnoslovansko oblačilo iz Baranje: dolg jopič z rokavi. Ta jopič je krojen enako kot priležni kožuhi; krojni obris dobro poudarjajo beli in raznobarni usnjeni trakovi. Ramenski vstiki segajo daleč po hrbtni strani tako, da nastane oblika podolžnega šesterokotnika; cvetlični ornament se širi proti zgornji in spodnji strani oblačila.

Rokave krasí, kot večino baranjskih kožuhov, bogat cvetlični motiv. Sicer pa so med vsemi usnjenimi oblačili kožuhi najbolj raznoliki; v različnih krajih so jih krasili različno. »Starinski« z belimi aplikacijami ali rdečimi, zelenimi in črnimi trakci, ki pokrivajo šive, se ločijo od »novih« s svileno ali volneno vezeno ali kombinacijo vezene z aplikacijo. S svojimi vzorčnimi knjigami ornamentov in motivov so posamezni krznarski mojstri postali ustvarjalci stila. Vzorce v knjigah so risali ali slikali z vodnimi barvami (vzorčne knjige Fülepa Istvána iz Miskolca iz leta 1824, Nyitraja Dániela iz let 1830–37, Kazalaya Ferenca iz Segedina iz leta 1836). Krznarji so izdelovali še kučme, torbe in končno bogato vezene tobačnice iz kozlovskega mehurja. Opozarjamo tudi na delo **sedlarjev**, ki so ob komatih in drugi konjski opremi izdelovali pletene, predrte ali okovane usnjene trakove, ki so vsekakor zanimivi ljudskoumetnostni predmeti.

Obdelava kovin. Ker verjetno ni bilo vasi brez **kovača**, velja na prvem mestu omeniti železo. Kovači so izdelovali raznovrstna orodja (bradlje, srpe, kosirje), okovja za stavbe in pohištvo (okrase hišnih zunanjščin, okovja portalov, vrat in skrinj) in druge predmete (strgala motik, ognjiščne zglavnike). V muzejih ohranjeni primerki spričujejo njihovo spretnost in umetnostna nagnenja. **Ključavničarji**, izvedenci za ključavnice, ključe in obešanke so se od kovaštva osamosvojili že v 14. stoletju.

Barvne in plemenite kovine so imele v ljudski umetnosti manjši pomen. S svincem so ulivali vretenca, inkrustirali površine raznih predmetov in ročaje nekaterih orodij. Iz bakra so izdelane glave kljuk alföldskih ovčarjev in sekiric felföldskih svinjskih pastirjev, dalje živinski zvonci, oplate in lite sponne usnjenih pasov. Bakreni so tudi vzorci modelov za modrotisk ter lasne igle in glavniki. Znani so površinsko obdelani bakreni gumbi za moško nošo. Končno omenjamo srebrarske izdelke. Najbolj znani in razširjeni so gumbi za moško nošo (»pityke«). Pajčolanske igle ljudske noše iz Sárköza spominjajo na južnoslovenske balkanske oblike. Svojestven je iz novcev sestavljen filigranski nakit iz Kalocse in Baje na južnem Madžarskem.

Razno. Izvor krašenih koščenih in roževinastih predmetov ima globoke korenine. Spretni pastirji so izdelovali odlične madžarske ljudskoumetnostne predmete: trobilne rogove, škatlice za mazilo zoper garje in solnice. Takšne škatlice in solnice so rabile vsakdanjim potrebam; za trobilne rogove, izdelane iz rogov madžarske goveje pasme pa mislimo, da so bili namenjeni prodaji. Škatlice in solnice so mojstrska dela krašenja s tehniko črtnega vrezovanja. Tanke črte te tehnike omogočajo upodabljanje eno ali večine figuralnih naturalističnih prizorov.

Izjemno vrednost predstavljajo v madžarski ljudski umetnosti tudi iz jelenovih rogov izdelane smodnišnice. Sistem krašenja rogov za smodnik je večplasten; poznamo rogove s preprostim okrasjem (črte, pike, krožci) v številnih različicah, dalje s svastiko in rozetami, končno tudi primerke s figuralno in naturalistično pojmovano ornamentiko.

Slike na steklo so spomeniki ljudske religioznosti. Njihovo širjenje je na Madžarskem povezano z naraščajočo številnostjo »svetih« slik v protireformacijskem času. Na kmetijah se pojavljajo od 18. stoletja naprej. Znani sta dve tehnični različici; slike z barvnim ozadjem in slike z živosrebrnim ogledalnim ozadjem. Izdelki posameznih slikarskih središč se razlikujejo glede na izbor tém in barvitost. Slike na steklo, ki so jih na Madžarskem imeli Srbi in Hrvati, vzirajo verjetno iz posebnega središča, na katero je nedvomno vplivalo slikanje balkanskih pravoslavnih ikon.

Ta kratka predstavitev seveda ne more zajeti vsega bogastva ljudskoumetnostne zakladnice. Izbor nikakor ne pomeni tudi vrednostne ocene; številna odlična dela obstajajo še na področjih, ki niso omenjena. Takšni so izdelki iz rastlinskih gradiv (posodje iz lubja, pletenine iz šibja, rogozovine, slame). Nismo našli niti vseh obrti, katerih izdelki sodijo v ljudsko umetnost. Prav tako ne moremo niti iz omenjenih področij predstaviti vsega; tako so npr. s torišča lesne obdelave izpuščeni zelo razširjeni in raznoliki tesani in rezljani nagrobniki ter manj številna, vendar kakovostna nabožna mala plastika.

Posameznik in skupnost, ustvarjalci ljudske umetnosti

V razlagi ljudske umetnosti pomeni razmerje posameznika in skupnosti eno izmed temeljnih vprašanj. Tako izučena obrtnik kot vaški izdelovalec sta se dostikrat podpisala na svoje izdelke. Vaško in mestno prebivalstvo je sprejemalo ustvarjalce, kupovalo njihove izdelke; njihov način izražanja je postal del skupnostne kulture. Ustvarjalci so imeli pomembno vlogo v oblikovanju tradicije, vendar skladno z okusom skupnosti; to mnenje je izraz današnjega pojmovanja ljudske umetnosti. Nedvomno vladajo v ljudski umetnosti značilnosti in zakonitosti, kot so: svobodno pojmovanje razmerij, nevezan tok črt, nedoločena in jedrnata kompozicija, nagnjenost k osnovnim barvam in predvsem sposobnost za spreminjanje in združevanje. Te poteze so lastne vsakemu ljudskemu ustvarjalcu, vendar ta pod nadzorom skupnosti sam odloča o izboru različnih slogovnih značilnosti in novosti s katerimi razširja obseg stila in tehnike. Ob podpisanih izdelkih poznamo še številna druga pričevanja ustvarjalne samozavesti. Nekateri motivi in oblike nosijo ime po avtorju (vezilje), skrivnosti mešanja barv ali lošcev po lončarju.

Samostojni, izjemni ustvarjalci so na vsakem ljudskoumetnostnem področju. V pastirski umetnosti je bil mojster inkrustacije s pečatnim voskom Király Zsiga iz Dunántúla, mojster črnega vrezovanja pa baranjski ovčar Hodó Mihály. Znameniti rezbar Kapoli Antal je za svoje ustvarjanje dobil državno odlikovanje (Kossuthovo nagrado). Umling Lőrinc iz Erdelja je bil odličen poslikovalec cerkvenih notranjščin. S poslikovanjem mizarско izdelanega pohištva so se ukvarjale žene mizarjev, o katerih pa vemo le malo. To velja celo za slikarke iz znanega mizarškega središča Komároma. Risarke, ki so načrtovale vezeninske vzorce so bile znane v svojih okoljih. Ob koncu 19. stoletja in v začetku 20. stoletja je bila najznamenitejša vezilja Tóth Kondás Julcsa iz Szentvistäna. Še v tridesetih letih so se je spominjali po njenih ptičjih in cvetličnih motivih. V prvi polovici 20. stoletja je bila znana risarka vzorcev Kis Jankó Bori iz Mezökövesda. Tudi med lončarji so bile vidne osebnosti. Vrče v obliki moške glave («miskakancsó») Rajczyja Mihályja iz Mezöcsáta, umrlega leta 1869, so radi kupovali tudi zunaj županijskih meja. Mislimo, da je on tvorec ptičje-cvetličnega stila mezöcsátskih lončarskih delavnic. Znamenite ustvarjalne osebnosti so izvirale tudi iz lončarskih rodbin, katerih priimki že sami kažejo na to obrt, kot Gerencsér (lončar) Sebestyén iz južnega Dunántúla ali Fazekas (lončar) iz Nádudvara. Na deželnih

razstavah ob koncu prejšnjega stoletja so bile razstavljene nenavadne vaze in drugo okrasno posodje Badárja Balázsa (1855–1938). Njegov slog je bil svojevrsten spoj krajevnega ljudskega krašenja in secesije. Delal je v kriznem obdobju madžarske ljudske keramike. Njegova dela so kupovali intelektualci iz alföldskih mestec. Omenimo še sodobne naivne umetnike, ki ustvarjajo največkrat sliko v prostem času, po vsakdanjem delu. Njihova ustvarjalnost ima z ljudsko umetnostjo precej skupnih potez. Na Madžarskem so nanje opozorili in jih odkrivali avatgardni umetniki. Danes hrani dela najvidnejših predstavnikov naivnega slikarstva (Benedeka Pétra, Sülija Andrása, Gajdosa Jánosa, Dudása Julija) muzej naivnih umetnikov (Naiv Művészek Múzeum) v Kecskemétu.

Čeprav se da meniti, da sodi v preteklost, traja proizvodnja ljudskoumetnostnih predmetov še danes, ko pa rabi novim potrebam. Ljudsko tradicijo negujejo in ohranjajo mojstri, ki obvladajo stara obrtna znanja in uporabljajo tradicionalne tehnike in motive. Pod nadzorstvom Sveta za uporabno ljudsko umetnost (Népi Iparművészeti Tanács) dela danes na Madžarskem več sto ustvarjalcev. Najvidnejši med njimi imajo častni naslov »mojster ljudske umetnosti« (Nepművészeti mestere).

Gráfik Imre

A néprajzi gyűjtemények és a népművészet kutatástörténete

A magyar kultúrtörténetben a népi kultúrához való fordulás összekapcsolódott a haladó nemzeti mozgalmak azon törekvéseivel, melyek a nemzeti függetlenség egyik fontos összetevőjének tekintették a magyarság sajátos népi, nemzeti hagyományait (népköltészet, népviselet, néptánc stb.), szorgalmazták azoknak számbavételét és tudatos ápolását.

A népi kultúra, a paraszti műveltség iránti tudományos érdeklődés a néprajztudomány kialakulásához, a magyar néprajzi kutatáshoz köthető, mely a történet-társadalmi tudományok XIX. századi differenciálódásának volt következménye.

A fentiek jegyében alakult meg a Magyar Nemzeti Múzeum 1836-02-ben, s annak néprajzi gyűjteménye a Néprajzi Tár 1847-ben, majd a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya 1872-ben, mely a jelenlegi Néprajzi Múzeum jogelődje és legfőbb letétműhelye, őrzője a magyar népi kultúra emlékeinek.

Az első magyar tárgyak 1885-ben kerültek a gyűjteménybe: az országos kiállítás un. népi szobáinak anyagaként. 1889-ben megalakult a Magyar Néprajzi Társaság, mely 1890-ben megindította folyóiratát, az Ethnographiát. A századforduló előtti időszak legjelentősebb kollekciója a milleneumi kiállítás néprajzi falujának berendezése: mintegy 10 000 magyar és nemzetiségi tárgy.

Magyarországon a hazai néprajzi érdeklődés megerősödése egyre jelentősebbé tette a központi néprajzi gyűjteményt. 1900-ban megindul a Néprajzi Értesítő, a Néprajzi Osztály kiadványa, mely elsősorban az anyagi műveltség, a népművészet kutatása szempontjából fontos tárgyi kultúra publikálását szolgálta. Egyidejűleg sorra alakultak a különböző városi ill. tájmúzeumok, melyek a helyi hagyományok iránti érdeklődést jelezték, s bizonyítják annak folytonosságát máig. A szélesebb érdeklődés egyik látványos eredménye a századforduló után öt kötetben kiadott népművészeti összefoglalás (A magyar nép művészete I-V. 1907-22.).

A két világháború között a néprajzi gyűjtemények fokozatos gyarapodása mellett megnőtt a tudományos értékelés és feldolgozás szerepe is. E korszakra esik a magyar népi kultúra összefoglaló négy kötetének publikálása (A magyarság néprajza I-IV. 1933-37.). Kialakultak, majd megszilárdultak a néprajztudomány kutatói utánpótlását biztosító egyetemi oktatási intézetek. Elsőként 1929-ben a szegedi egyetemen, majd 1934-ben a budapesti egyetemen létesült néprajzi tanszék, mely utóbbi 1951-ben kettévált folklor és tárgyi néprajzi tanszékre. Az 1940-ben Kolozsvárott megalakult néprajzi tanszék jogutódja az 1949-ben létesült debreceni néprajzi tanszék.

A központi néprajzi gyűjtemény 1947-ben kivált a Nemzeti Múzeum kötelékéből, s mint önálló intézmény a néprajzkutatás legfontosabb bázisa lett. Ma is gyarapodó kollekciója, melyben a magyar anyagon kívül európai és európai kívüli népek tárgyi anyaga is megtalálható, mintegy 300-400 év hagyományos kultúrájának emlékeanyagát őrzi. A túlnyomórészt XVIII-XIX. századból származó tárgyi anyag értelmezését jelentős kéziratos feljegyzés, fénykép és mozgó-film segíti elő. A műtárgy állomány igen összetett: az egyszerű termelő eszközöktől, a különböző köznapi használati tárgyaktól át, egészen a különleges disztittségű, ünnepi, reprezentációs javakig terjed.

A népművészet kutatásában – különösen ma, amikor »in situ« a téma már egyre nehezebben vizsgálható – azért hangsúlyozzuk a múzeumok néprajzi gyűjteményeinek jelentőségét, mert azokban –

ha nem is az élet valóságos arányait tükrözve –, de, különösen az utóbbi évtizedek hiánypótló gyűjtő és kutató munkája következtében, megtalálható a népi kultúra, a paraszti életmód, a falusi életforma, s a mezővárosi lakosság csaknem teljes eszközkészlete ill. annak keresztmetszete.

Az egykori falusi, mezővárosi népesség tárgyi ellátottsága igen sokrétű, összetett anyagi világ képét mutatja. Az egyes háztartások akár maguk állították elő tárgyaikat, akár kézművesek készítményeiből választották azokat, évtizedek, évszázadok hagyományos izlését követték. Saját anyagi műveltségükben, tárgyi kultúrájukban nem különítették el az un. **művészi** és **nem művészi** alkotásokat.

Ilyenformán a népművészet fogalmát a külső szemlélő – s ezt a néprajzkutatásnak is vállalnia kell – vetítette rá a faluk, mezővárosok hagyományos kultúrájára. Ennek viszonylagos jogosságát, indokoltságát az a tény adja, hogy az anyagelvű, egyszerű és funkcióra orientált eszközöktől több-kevesebb biztonsággal elkülöníthető a tárgyak egy más csoportja, mely igényesebb megformálásával, disztító eljárásokkal, s többnyire ünnepre korlátozott használatú válik el a hétköznapi tárgyak – számban jelentősen nagyobb – együttesétől.

A néprajz, a népművészet kutatói már a kezdetektől nagy – olykor szinte kizárólagos – figyelmet fordítottak e »tűlfórmált«, esztétikai értelemben szép, a közizlés szemében disztis tárgyakra. Néprajzkutatásunkban ma már elfogadott nézet, hogy a mindennapok egyszerű eszközei – már anyaguk megválasztása, áttekinthető szerkezetük és a használatot szolgáló kialakításuk révén – is tanúskodhatnak izlésről, a szépre való törekvésről, s így e köznapi tárgyak a maguk kiegyensúlyozott arányaikkal, nemes formáikkal, egyszerű disztikkel sem rekeszhetők ki a népművészeti alkotások köréből. Velük szemben áll a másik véglet: olyan használati eszközök, melyeket túlzott disztisük funkciójuk ellátására alkalmatlanná tett, esztétikai (ajándék) tárggyá alakított. Mindazonáltal tény, hogy a népművészet alakulástörténetét – a közösség izlése által kialakított és elfogadott – disztis, ünnepi tárgyak bemutatásával lehet leginkább reprezentálni.

A népművészet történeti rétegei, stíluskorszakai

A népi kultúra, s így maga a népművészet is történeti képződmény, melynek alakulástörténete összefügg konkrét történeti folyamatokkal, gazdasági és társadalmi viszonyokkal, a nép, a parasztság életmódbeli ill. életforma változásaival. Ez utóbbi összefüggéseknek a feltárásában jól támaszkodhatunk a múzeumok néprajzi gyűjteményeire; az élet fenntartását biztosító munkaeszközökön, mindennapos használati javakon és fogyasztási cikkekben túl a népművészet fogalomkörébe sorolt alkotásokra – különös tekintettel a tárgyalókortól, disztító és ábrázoló tevékenység terén létrehozott tárgyakra – is.

E tárgyak vizsgálatánál, értelmezésénél azonban figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy azok – előállításukat tekintve – kettős eredetűek. Egyrészt városi ill. mezővárosi, falusi tanult, céhes iparosok, kézművesek, másrészt – többnyire falun élő – háziiparosok, kontárok, specialisták ill. a maguk és szűkebb környezetük számára dolgozó parasztlak (pásztorok) készítették. E két forrásból kikerülő tárgyak arányának alakulása figyelemmel kísérhető a jobbágyságot, parasztlak, a faluk, mezővárosok lakóinak háztartásaiban, s történetiségében – a középkortól a XX. század

elejeig – főbb vonásaiban a mesteremberek munkáinak megnövekedésében érhető tetten. Ennek hangsúlyozása azért fontos, mert a múzeumok néprajzi gyűjteményeinek népművészeti tárgyait vizsgálva úgy tűnik, hogy a változások, új irányzatok indukálói főként a parasztság számára dolgozó, s többnyire városokban, mezővárosokban működő kézműves központok voltak. Termékeikkel természetesen hatással voltak a falusi kézműves, háziiparos, specialista alkotókra is, de az átvétel – már csak technikai-technológiai korlátok miatt is – különböző színvonalú változatokat, ill. számtalan helyi variációt, nem ritkán egyéniséghez köthető variánsot eredményezett. Népművészetünk történeti rétegeit évszámokkal hitelesített népművészeti tárgyakkal a XVII. századtól tudjuk dokumentálni. A datált (majd monogrammos és feliratos) tárgyak fontos segítséget nyújtanak a korszakolásban; a stílusváltás, stílushatás és stíluskeveredés valamint a motívumelterjedés és motívum kölcsönzés kérdéseinek tisztázásában. Segítségükkel beazonosíthatók az »időtlenségbe« ill. »névtelenségbe« burkolózott tárgyak sokasága, helyhez köthetők a nem terepről gyűjteménybe került tárgyak, s felvázolhatók a népművészet történetiségének – legalábbis múzeumokban őrzött reprezentánsainak – mennyiségi és minőségi dimenziói. A népművészet történeti rétegei kapcsán ki kell térnünk a népművészet és az ún. történeti stílusok kapcsolatára. A stílustörténeti összefüggések ugyanis utalnak a népművészet egyes ágazatainak ill. műfajainak eredetére, megvilágítják az eltéréseket, melyek segítségével megállapíthatók a népművészet stílussajátosságai. A koraközépkor román stíluskorának alig megfogható emlékei vannak a népi kultúrában. Nagyobb a görög hatása: mindenekelőtt a népi templomépítészetben, de feltételezhetően/bizonyíthatóan egyes bútortípusok, edény típusok eredete is e korszakra vezethető vissza. A magyar népművészetben, azon belül is különösen a díszítőművészetben a történeti stílusok közül a legmélyebb nyomokat a reneszánsz hagyta. Hatása sokoldalú, hosszan tartó és inspiratív volt, legfontosabb megnyilvánulási területei: az építészet és az ornamentika. Ez utóbbiban kétféle módon is; egyrészt kompozíciókban, másrészt motívumokban. Népművészetünk majd minden ágazatában ill. műfajában fellelhetők a jellegzetes reneszánsz elemek, mint pl. virágtövek, olasz korszó. Szerényebb volt a barokk és a rokokó hatása, majd ismét erősebb a klasszicizmusé, főleg a népi építkezésben és egyes bútortípusok formai kialakításában. Végül hatott a biedermeier, az eklektika és a szecesszió. A biedermeier a népi ornamentikában éppen a reneszánsz eredményeit bomlasztotta fel a naturalista virágdíszek és színezés elterjesztésével. A középkorban a jobbágyság, a parasztság élete és műveltsége beleszerveződött a feudális állami és keresztény egyházi társadalmi és kulturális egységbe. Ha volt is mai értelemben vett népművészet az még nem vált el élesen az egységes, összetett kultúrától. A magyar népművészet elkülönüléséről a XVI–XVII. századból rendelkezünk tárgyi bizonyítékokkal. Egyszerű technika, tiszta szerkezetek, egységes kompozíció, főként mértani motívumok, kevés és mérték tartó színházi jelölés a legjellemzőbb vonások e korszak népművészeti alkotásain. A magyar népművészet korai kiterjedésének időszaka a XVIII. század. A parasztközösségek számára, a mezővárosok lakosai részére dolgozó kézművesek, iparosok a század végére már szervezettleg is elkülönültek ún. céhekbe. Szaktudásuk révén bonyolultabb szerkezetű és díszítőműű tárgyak jelentek meg, s új

technikával ők a közvetítői úri és polgári stílusok – különösen a reneszánsz virágornamentika – helyi elterjedésének (pl. komáromi asztalos ládák, hódmezővásárhelyi tálasság). Ugyanekkor még tartja magát a háziiparosok és a maguk számára dolgozók körében (pl. fafaragások, szőttek) az archaikusabb formákhoz való ragaszkodás. Ekkor azonban már több tárgyon megjelenik az alkotói öntudat jelzése: évszám, név, esetleg felirat. A magyar népművészet virágkora a XIX. századra esik. A század első felében a céhes mezővárosi népművészeti központok többségében önálló, egyedi stílus alakult ki. A virágornamentika országos divat lett. A század második felében a népművészet újabb felfutása már a kapitalizáló fejlődéssel, a gyári készítésű alapanyagok felhasználásával is kapcsolatba hozható. Jellemző vonások: a motívumok mozgalmassága, nyugtalan szerkezet, a díszítőmű elaprózódása, zsúfolása, a színházi jelölés elhagyása. Ekkor válik átláthatóvá az ún. parasztstílus, mely lényegében a korábbi századok népművészetének archaikus vonásait elhagyva, a népi kultúránk egészében megfigyelhető »új stílus« jelenti. A XIX. századi népművészet virágkora – különös tekintettel a parasztság reprezentációs tárgyainak trezaurálási törekvéseivel összefüggésben – felveti annak kérdését, hogy a megnövekedett anyagi eszközökön túl működtek-e más, s ha igen, milyen mozgatóerők, melyek a korábbi korszakokhoz képest átalakult szükségletekhez ill. új értékrendszerhez vezettek. A túlnyomó többségében mulandó, olcsó anyagokból létrehozott falusi pompa, a – szigorú esztétikai mértékkel mérve nem feltétlenül – »szép tárgyak« halmazása szinte egész Közép-Kelet Európában, de különösen Magyarországon egyfajta megőrzését jelenthette, a kapitalizálódás fokozott keretei között, a többféle forrásból is táplálkozó nemzeti, népi, ill. a kispolgári élet idilljéhez közelítő paraszti életformának. De a gazdasági-társadalmi fejlődés reális lehetőségeiből mindinkább kiszoruló paraszti rétegek számára, a többnyire csak és csupán külsőségekben megvalósítható vágyak – még ha eredményeztek is népművészeti szempontból értékes tárgyi világot – végső soron irreális alternatívához vezettek; csak illúziót teremtek, nem tudták leplezni a »parasztság csődjét«, nem jelenthettek valóságos felemelkedést.

A népművészet társadalmi, területi és etnikai tagolódása

A népművészet, különösen a XVIII. századi kiterjedésű, majd a XIX. századi virágkorában nem volt egységes. A népművészeti tárgyak elterjedésében, használatának körében, mennyiségi és minőségi megoszlásában megfigyelhető a faluk, mezővárosok társadalmának differenciálódása, a parasztság belső rétegződése, bár életmódbeli és kulturális vonások a szétváló kereteket a XIX. század folyamán még nagymértékben összefogták. E folyamat háttérében az állt, hogy a Nyugat Európában kibontakozó ipari forradalom és gyors városiasodás, politikai és hadi események Európa keleti részeinek – így Magyarországnak – gazdasági életét mozgásba hozták; főként és egyoldalúan a mezőgazdaságot. Mindez ismétlődő konjunktúrák formájában a XIX. század utolsó harmadáig érvényesült, s e konjunktúrákban – fokozatosan ill. országrészenként eltérő arányban, de – egyaránt résztvettek a feudális nagybirtokok és a parasztagazdaságok. Magyarországon még a XIX. század végén is mintegy 70%-a a lakosságnak mezőgazdaságból élt. Az ártermelő parasztság vásárlóereje megnőtt, s életformájában előtérbe került a reprezentációra való

törekvés. Már a XIX. század elején megfigyelhető, különösen a gazdaságilag élenjáró mezővárosok és övezetük lakossága körében, hogy pénzbeli jövedelmüket ruházkodásra, lakáskultúrájukra költik. E korszak általános jellemzője, hogy a paraszti háztartásokban megnő a rituális szerepű, ünnepi tárgyak száma. Ebben az időszakban válik általánossá a parasztházakban a diszes berendezésű ún. tiszta szoba, parádés szoba. Kialakulnak az ún. »népviseletes«, színes ünnepi öltözetű tájak. Általános érvényre újfajta »paraszti-stílus« jelenik meg, mely a század második felére erőteljesebb, harsányabb, szertelenebb formakincsével és díszítésével elválasztja egymástól a parasztság és a társadalom más rétegeinek ízlését. Jól dokumentálható a jelenség egyes, csak a parasztság körében használatos felsőruhaneműek pl. cifraszűr, ködmön – rátetés ill. himzéses díszítésének alakulásában.

E tárgyi gazdagodás és paraszti ízlésű népművészet az ország egyes vidékein már a XIX. század első felében, máshol csak a század második felében bontakozott ki. Az idő és térbeli eltérések egyrészt az adott terület mezőgazdasági fellendülésbe való bekapcsolódásával, másrészt a javakat előállító kézművesek megváltozott tevékenységével hozhatók kapcsolatba. Ez utóbbiaknak különösen a tárgyi világ, a népművészet területi változatainak kialakításában és konzerválásában volt nagy szerepük. A XIX. század első évtizedeiben ugyanis országszerte megnőtt az iparosok, céhek száma, megjelentek a falukban is, s szinte kizárólag az agrárkonjunkturák következtében megnőtt vásárlóerejű parasztság részére dolgoztak. A piac körzetek szűkebbek lettek, s a termelés e kisebb övezetek provinciális, paraszti ízlését szolgálta ki. Ennek következtében a korábbi évszázadok anyagi javainak, tárgyi világának, népművészetének országos ill. nagytáji forma és díszítményrendszere kisebb körzetekre töredezett, kistáji egységekre tagolódott, olykor egy-egy településre.

Tovább színezte a többértéűen tagolt magyarországi népművészetet a nemzetiségek anyagi kultúrája, tárgyi műveltsége. A történeti Magyarország életében társadalmi, gazdasági és kulturális szempontból – függetlenül a korlátozott politikai lehetőségektől – fontos szerepet játszottak a nemzetiségek (német, szlovák, délszláv, román stb.).

Különösképpen érvényes ez a közép-európai keresztény kultúrától eltérő hagyományokkal rendelkező délszláv nemzetiségekre. A XVIII-XIX. században az oszmán-török birodalom hódításai, expanzív törekvései következtében a Balkánon élő népek, nemzetek, nemzetiségek jelentős része északra húzódtott; szerbek és horvátok telepedtek meg Dél-Magyarországon és a Duna mentén. A délszláv nemzetiségek új hazájukban fokozatosan beilleszkedtek a társadalmi-gazdasági környezetbe, s a változó politikai körülmények között is – sok vonatkozásban napjainkig – megőrizték önálló nyelvi, kulturális, néprajzi, népművészeti arculatukat.

A magyarországi délszlávok jellegzetes déli, dél-keleti (török, bizánci) kulturális hatásokat is közvetítő népművészetükkel egyszerű önálló egységet adják a magyarországi népművészetnek. Ugyanez azonban másrészt bizonyos technikák (pl. kilim, rácz varrás), stílusok, motívumok (pl. ikonfestészet, busómaszk faragás), fémes anyagok felhasználása (pl. arany és ezüstsálak a himzésben, fém érmek), sajátos tárgyak, tárgy típusok (különösen a népviseletek köréből), mint új elemek kerültek kölcsönhatásba a magyar népművészettel.

A Magyarországra bevándorolt délszlávok különböző periódusokban érkeztek, s más-más történelmi, etnikai rétegekből erednek. Régi,

szűkebb hazájuk sajátos etnikai jegyei mellett életüket és kultúrájukat új otthonuk és új környezetük gazdasági-társadalmi és szociális viszonyai formálták és formálják napjainkban. Ezekben az összefüggésekben érdemelnek különös figyelmet azok az archaizmusok, melyeket mint a saját etnikuma peremterületére szorult közösség őriztek meg (pl. egyszerű bórúhak), ill. más vonatkozásban azok a tárgyak, melyeket már új hazájukban, de a régi hagyományoktól és a környezetüktől egyaránt eltérő módon alakítottak (pl. festett bútorok).

A Magyar Népköztársaság nemzetiségi politikája törvényesen biztosítja a nemzetiségek jogait, s így a hazánkban élő, mintegy 100 000 délszláv (90 000 horvát, 5 000 szerb és 5 000 szlovén) nemzetiségű lakos kulturális hagyományainak, néprajzi, népművészeti értékeinek megőrzésére garانتáltak a feltételek. Összességében a magyarországi népművészet társadalmi, területi és etnikai tagolódásával kapcsolatos vizsgálatok arról tanúskodnak, hogy a táji és nemzetiségi tagozódáson túl ill. felett, a parasztság, a faluk, mezővárosok lakosságának társadalmi és gazdasági polarizációja nem elsősorban és kizárólag az ünnepi funkciójú »szép tárgyakkal«, reprezentációs javakkal való ellátottságának mértékében tükröződik, hanem sokkal inkább az egyes rétegek, háztartások egyszerűbb, köznapi használati eszközeinek és diszesebb, díszitettebb ún. presztizs tárgyainak eltérő arányában figyelhető meg. Századunk elején a viseletben járó falukban a lányoknak, fiatalasszonyoknak sokkal több ünneplő ruhájuk volt, mint köznapi. Országosan jellemző arány, hogy 4-5 váltás munkára való ruhával szemben 20-25 különböző ünneplő és 5-6 félünneplő öltözet volt egy-egy gazdagabb ruhátárban. Tanulságos a diszes, díszitettebb tárgyak aránya az ünnepi alkalmakkor pl. lakodalmokkor összeálló együttesekben. A hagyományörző Kalotaszegben még századunk közepén is megközelítőleg fele (46%) az ünneplő tárgyak aránya a lakodalmos kelengye ruhaneműiben. Az ünneplő és köznapi tárgyak arányát nehéz pontosan szétválasztani, s a gazdag-szegény viszonylat nemcsak mennyiségben, hanem az alap – és díszítőanyagok minőségében, egyes tárgytípusok eltérő méretezésében, s magában a díszítmény szerényebb, szegényesebb ill. dúsabb, gazdagabb voltában is tetten érhető.

A népművészet ágazatai és műfajai

Egy kiállítás korlátozott keretei között nem vállalkozhatunk a népművészet egészének bemutatására. A népköltészetet, a népzene-t, a néptáncot, a népszokásokat a kiállításunkhoz kapcsolódó audióvizuális technika segítségével kívánjuk felidézni. A népművészet ágazatai és műfajai közül a tárgyaló, tárgyformáló tevékenységre koncentrálnunk. Ebben sem lehetünk teljesek, hiszen le kell mondanunk pl. a népi építkezés teljesítményeiről. Még így is szelektálnunk kell, s valójában csak izelítőt adhatunk népművészetünk gazdagságából.

Az anyagfelhasználást tekintve kiállításunk hat nagyobb egységben tekinti át a tárgyformáló népművészet emlékanyagát: fa, textil, agyag, fém, bőr és egyéb (csont ill. szaru, üveg, gyékény, vessző stb.). A tárgyak készítéséhez szükséges nyersanyagot részben saját maguk állították elő, részben pedig – a XIX. század folyamán egyre növekvő mértékben – az alapanyagok készítésére specializálódott iparágaktól szerezték be. Ugyanez vonatkozik a szerszámokra és a színezőanyagokra is. A munkaeszközökkel,

szerszámokkal kapcsolatban gyakran tapasztaljuk, hogy azok maguk is – igényes megformálással, diszítettségükkel – a népművészet körébe sorolhatók.

Famegmunkálás. A tárgyalakító népművészet egyik legnagyobb területe. Ide tartoznak mindazok a fából készült tárgyak, rovással, véséssel, **faragással** diszítettek. A múzeumok néprajzi gyűteményei a legkülönbözőbb tárgyakat őrzik, melyeket művészkedő parasztemberek faragással diszítettek (a monumentális székely kapuktól az apró kaptisztitókig). Kiemelkednek ezek közül – műnőségükben és minőségükben egyaránt – a női munka eszközei, melyek zömmel szerelmi ajándékként készültek (pl. mángorlók). A magyar népművészet kutatói különös figyelmet szenteltek a pásztorfaragásoknak. Kétségtelen, hogy a foglalkozásával a paraszti társadalmon belül elkülönülő réteg e téren kiemelkedő teljesítményt alkotott. Faragványaik anyaga többnyire fa (de lehetett csont ill. szaru is), s a készített tárgyak tulnyomórészt foglalkozásukkal (pl. botok), életmódjukkal (pl. ivócsanakok, borotvatartók, tükrösök) függnek össze. A pásztorfaragók között több különleges, stílussteremtő egyéniséget tartunk nyilván. Sajátos, legismertebb technikájuk a spanyolozás. A famunkák másik nagy területe a **bútorkészítés**. A parasztság bútorthasználatában a XVIII. századig a legjellegzetesebb darab, s egyben a legsokoldalúbb funkciója az **ácsolt láda** volt. Anyaga hasított deszka, szerkezete és díszítése a középkori ácstechnikáig vezethető vissza, készítése mindvégig megmaradt specialista, háziipari szinten. A parasztság bútortázanak reprezentatív együttese a XIX. századra kialakult ún. tiszta szobában figyelhető meg. Az ekkor már szinte kizárólagosan **asztalos készítette, festett bútorkok** elrendezése kétféle lehetett; a régiesebb sarkos és az újabb párhuzamos. Az elrendezésekhez jellegzetes bútortípusok is tartozhattak (pl. sarokpad, de leginkább az elmaradhatatlan s legdíszesebb menyasszonyi láda). A festett butoroknak számtalan helyi stílusa alakult ki, melyek közül az egyik legkiegyensúlyozottabb a kiállításon szereplő hódmezővásárhelyi, a legelterjedtebb pedig a komáromi. A festő-asztalosok kimagasló teljesítményt hoztak létre a magyarországi református templombelső díszítésében. A mennyezettek, karzatok, padhomlokzatok, szőszékek, mellvédek és szőszékkoronák festése – a fennmaradt példákban ítélve – határozott népi ízlésről tanúskodnak. Végezetül megemlítjük, hogy regionális jelenség a faragott (pl. a Dunántúl északnyugati része, palóc vidék, Kalotaszeg, Békés) és az intarziás bútork (Bakony).

Textilneműek. A textilek között a **szőtteseket** említjük elsőként. A szövést házilag parasztasszonyok, vagy céhes keretek között takácsok végezték. A felhasznált anyag mindkét esetben azonos: az alaphoz kender és len, a minták szövéséhez pamut szolgált. Népművészeti szempontból a szőttesek köréből a különféle lakástextilek (lepedők, párnavégek, törülközők stb.) érdemelnek figyelmet.

A szövessel előállított vászonszöveteknek tüvel-fonállal varrott díszítését **himzésnek** nevezzük. A vászonhimzés asszonyi munka, melynél az alkotó és a használó többnyire egybeesett. Noha himézni, varmi szinte minden parasztlány, asszony tudott, e téren is voltak akik képességeik révén specialistákká váltak.

Népművészetünk gazdag himzésanyagában lényegében négy öltés-típust különböztethetünk meg: lapos, kereszt, hurok és lánc, valamint kombinált; és két technikát: szálszámolást és szabadrajzút. A himzéssel kialakított gazdag változatosságú motívumok, minták közül, mint általánosabban elterjedtet említhetjük

a növényi eredetű diszitményeket és a madár motívumokat. A himzett diszitményeknek a vászon felületén való elhelyezését tekintve, a magyar paraszthimzésekre a csikdiszitményt tarthatjuk jellemzőnek. Himzés kulturánkban a XVII. század végére, XVIII. század elejére kialakult egy sajátos magyar himzésstílus, melyben az olasz- reneszansz és a keleti (török) vonások elegyedtek. A himzések korai, XVIII. századi emlékeanyagából motívumaik, kompozíciós elrendezésük és színezésük révén kiemelkednek az ún. **szőrhimzések**. Egyes himzőközpontokban (pl. Mezőkövesd, Sárköz, Palócföld, Kalotaszeg) a vászonhimzésen túl a **viseletben** (pl. ingeken, kötényen, ködmönön, cifraszűrön, főkötőn) is jelentős szerepet kaptak a himzések.

A **viselet** azonban nem volt mindenkor díszes, színes. A XIX. századig alapvetően a házivaszon, posztó – és bőrfélék jellemezték a parasztság ruházatát. A földművelés adta a kendert és a lent a házivaszonhoz, az állattartás a szőrmék és a bőrök anyagát. A vászonfélék nagyrészt házilag készültek, a posztóféléket vagy otthon készítették vagy kisiparosok ill. manufaktúrák állították elő, s így volt ez a bőrkikészítéssel is. A parasztság viselete kevés, csak a legszükségesebb darabból állt. A férfiak öltözéke fehér vászonon és vászongatyá vagy fehér posztónadrág, fehér szűr, fehér ködmön, fehér suba; a nők fehér ingváll, fehér vagy színes szoknya, fehér vagy sötét kötény, fehér vagy színes fejkendő, fekete, sárga vagy piros csizma és fehér alapú bőrruha. A parasztság viseletét tehát a fehér – s a kikészítés minőségétől függően szürkésbarna – alapszín jellemezte, a szabásvonal egészen volt. 1848-ig a parasztság viseletét – különösen a cifrázkodást tiltó – rendeletek is szabályozták. A XIX. században azonban – a már felvázolt körülmények között – változások történtek a parasztság öltözködési lehetőségeiben is. A jobb anyagi helyzet lehetővé tette az ipari anyagok megszerzését: nagyobb mértékben alkalmazták a ragyogó kékesfehér gyári pamutvásznat, a gylócsot – a házivaszon rovására –, és más színes pamut – és posztóanyagokat. Az új anyagok lassan megváltoztatták a szabásvonalakat is. A házivaszonnál szélesebb gyári gylócsot ráncolással igazították a testhez; ráncolt lett a női és férfing ujjja, a női szoknya és a férfiak gatyája. A színes gyári anyagokon keresztül érvényesült a nemrég letűnt vagy éppen korabeli nemesi és polgári ruházat. A színes gyári anyagokból készült ruhafélék egyúttal az »új« divat görbe szabásvonalait is közvetítették. Az új anyagok fokozott alkalmazása színben is gazdagodott. A viselet alapanyagainak gyarapodása mellett az öltözethez tartozó ruhadarabok száma is szaporodni kezd a század folyamán, különösen a női viseletben. Egyre több a szoknya, s a fejviselet és a ruházat tartozékainak száma is nőtt (pl. gyöngyök, kendők).

Az ország különböző területein, pontjain kialakult színpompás viseletek azonban nem csak mint a meggazdagodás eredményei (pl. Sárköz, Kalocsa, Torockó), hanem olykor mint – igencsak megfeszített munkával, s a közösség által szinte kikényszerített – elérendő cél, presztízs jelentkezett (pl. matyók). A kivirágzó viseletek egy része (pl. Kalotaszeg, Ormátság), tovább őrzött régies elemeket, mások extrémnek tűnő jellegzetességeikkel (pl. feltűnően sok és rövid szoknya – Ajak, Buják, Hollókő) hívták fel magukra a figyelmet, de a viseletek elhagyása, a kivetkőzés feltartóztatatlant, bár még napjainkban is van élő magyar népviselet.

Agyagművesség. A falukban dolgozó kézművesek között nem volt ritka, hogy bár tanult iparosok voltak, éltmódjuk megegyezett azokéval akikkel dolgoztak, gyakran éppugy foglalkoztak

földműveléssel, állattartással, mint a parasztok. Ilyenek voltak a népi cserépedények készítői, a **fazekasok**. A mezővárosokban, céhekben dolgozó társaik életformája városiasabb volt, munkájukban azonban ez nem jelentett különbséget, hiszen fogyasztóik azonosak voltak. Csak a múzeumi gyűjtemények fedik fel, hogy századok folyamán milyen nagy és változatos formagazdagsága alakult ki a fazekasok készítette népi cserépedényeknek. A paraszti konyha használati, vagy szoba díszedényei teljes változatukban még a leggazdagabb fazekashagyományokkal rendelkező vidékek módos gazdáinál sem volt felfedezhető. Természetesen mind, egyes formáknak, mind a díszítményeknek megvoltak a regionális elterjedési, határai. A népi fazekasság, emlékei, forrásai a XIII. századig követhetők vissza, ekkor azonban még a használati edények túlsúlya volt a jellemző. A XV. században az ólomázzal alkalmazása új lehetőségeket jelentett. A következő századokban kétféle hatás is éri népi kerámiánkat. A habánok révén formai, díszítmenybeli és technikai, a törökök révén csak formai és díszítési újítások terjedtek. A fazekasipar virágzása a XIX. század elejére esik (Hódmezővásárhelyen pl. 400-nál több mester dolgozott), de még az 1890. évi népszámláláskor – a keménycserépgyárak működése és a fémedények terjedése kapcsán a fazekasiparnak ekkor már hanyatló korszakában is – az ország szinte minden megyéjében dolgozott fazekas. 5300 önálló mestert írtak össze, akik közül 1200 segéddel, 400 pedig két segéddel dolgozott.

A magyar nyelvterületen elszórt mintegy 50 fontosabb fazekasközpont hat nagytáji, regionális stílus-csoportra tagolható: közép-tiszai; felső-tiszai; felvidéki; alföldi; dunántúli és erdélyi. Az egyes fazekasközpontok jelentősége eltérő, de majd mindegyikük kialakította a rá jellemző formai, de főként díszítő stílusát: jellegzetes színeket, mintákat, motívumokat használva. Így pl. hódmezővásárhelyieket készítményeik alapján inkább **tálasoknak** nevezték, Mezőcsát különleges edénye az **egyedi** formájú és díszítésű boroscancsó, az un. **miskakancsó**, a karscu, kecses **bokályok** pedig Erdélyben, a Székelyföldön voltak a legkedveltebbek.

Külön kell említést tennünk a **fekete edényekről**, melyek feltételezhetően a hódoltság után terjedtek el Magyarországon. Előállításuknak technikája a korongolt edény szárításánál tér el a többitől, leglényegesebb s egyben speciális munkafázisa az égetés. A magyar nyelvterületen 37 településen is készítették, melyek közül néhányban még ma is dolgozik fekete edényt készítő fazekas. Így pl. Mohácson, ahol 1803-ban a fekete edényes korszokok önálló céhet is alapítottak, s ahol az idők folyamán a fekete edény készítése a sokác fazekasok mestersege lett. Az agyagművességen belül végezettül a **kályhámesterségről** kell megemlíkeznünk. A középkori Alföldön – boglyakemence megjelenéséig –, a Balaton vidékén s a Bakony falvaiban az egyszínű (esetleg fröcskölt, foltos) zöld, barna, sárga, ritkábban kék kályhaszemeket alkalmazták. Erdélyben nem a szemes, hanem az igen változatos mintázatu csempés (táblás) cserépkályha terjedt el. Az ország területén dolgozó több ezer fazekasmester természetesen nem azonos színvonalon végezte tevékenységét. A kiemelkedő, stílusteremtő egyéniségek, újítók neveit (pl. Rajczy Mihály Mezőcsátról, Badár Balázs Mezőtúrról, Kántor Sándor Karcagról) – gyakran saját termékeik őrzik; öntudatos felirataikkal. **Bőrmunkák.** Az állatbőrből készült ruhafélék egykor fontos szerepet kaptak népünk viseletében. A bőrből készült felsőruhafélék csúcsteljesítményeit a szűcsmesterek alkották. A szűcsmesterség úgynevezett »egész mestersege« volt, ami azt

jelenti, hogy a nyersanyag kikészítésétől a kész termék kiszabásáig, megvarrásaig és rátétellel vagy himzéssel történő díszítéséig minden egy műhelyben, egy mester kezemunkájaként történt. A történeti adatok szerint a szűcsök nemcsak a parasztságnak, hanem az úri osztályok, nemesség, városi polgárság részére is dolgoztak. Önértékelésüket az alábbi tréfás mondas is jelzi:

»Egy szűcs: egy gróf,
Két csizmadia: egy báró,
Három szabó: egy ember!«

Mint az egyik legnagyobb iparág képviselői, a szűcsök korán – a XIV. században – alkottak céhet. A szűcsmesterség fénykora a XIX. század közepe. Legtöbben a Jászságban voltak, a nagyobb helységekben 100-200 mester, Jászberényben még 1890-ben is mintegy 300 szűcs dolgozott. Az ezidőtájt gazdagodó, színesedő viseletek számára a férfiaknak subát, ködmönt, és mellrevalót készítettek. A magyar nyelvterület szűcsmunkáit vizsgálva, azt láthatjuk, hogy e téren is regionális eltérések alakultak ki, melyekben a megrendelők igényei alapján más-más ruhadarabokat (pl. alföldi subák, kisbundák), más-más szabással (egyenyes vagy karscsúsított) és főként más díszítőeljárással, díszítménnyel készítettek. A változatokra jó illusztráció a baranyai délszláv férfiak jellegzetes öltözet; a hosszú ujjas bunda. Szabása elvben ugyanolyan, mint a karscsúsított ködmönöké: enyhén karscsúsítva, a fodort a sallangok és az írha hangsúlyozzák. Két vállfoltja mélyen belenyúl a hátába, és így a hát felülete hosszanti hatszöveget alkot, amelyben a virágdíszítmenyt úgy helyezték el, hogy felfelé is nyúljon, lefelé is. Az ujjakat, mint a baranyai ködmönök többségét, gazdag virágmotívummal díszítették. Az összes bőrruhák közül díszítettségben egyébként a ködmönök mutatják a legnagyobb változatosságot. Vidékenként természetesen eltérően díszítették a ködmönöket: régiesebben fehér írha – ill. piros, zöld és fekete bőrrátétellel (melyek többnyire a szabásvonalat, az egyes darabok összevarrását takarták), újabban gyapjú – ill. selyemfonál – lal, himzéssel, vagy éppen a kettő kombinálásával. A díszítmenyek motívumainak kialakításában – különösen a virágos himzéseknél – stílusteremtő szerepe lehetett egy-egy szűcsmesternek, akik közül többen is fennmaradt – kézzel rajzolt ill. akvarelllel festett – terveket tartalmazó un. mintakönyve (pl. Miskolcra Fülöp Istváné 1824-ből, Nyitrai Dánielé 1830-37-ből, a szegedi Kaszalay Ferencé 1836-ból). Megemlítjük még, hogy a szűcsök több öltözetkiegészítő tárgyat is készítettek (pl. kucsma, tarisznya) és szűcsmunka volt a kuriozum-értékű kostökből készült, díszesen himzett dohányszacskó is.

A bőrfeldolgozás kapcsán térünk ki a **szíjgyártók** munkájára, akik nemcsak a lófogatoláshoz hámot, hanem a népművészeti szempontból különös figyelmet érdemlő, un. szírony-fonásos vagy áttört ill. lyuggatott és olykor fémerveres sallangokat is készítettek. **Féművesség.** Első helyen a vas feldolgozásáról kell szólnunk, hiszen talán nem is volt falu, ahol ne dolgozott volna **kovács**. A kovácsmesterek sokféle használati tárgyat készítettek: szerszámokat (pl. szekerce, sarló, szénavágó), épület – és bútortavasásokat (pl. házoromdiszkek, kapu, ajtó és ládavasalások), s egyéb eszközöket (pl. kapatisztító, tűzikutya), melyek megformálásánál vagy felületének díszítésénél – mint azt a múzeumokban őrzött tárgyak bizonyítják – az ügyesebbek kiélhették művészkedő hajlamaikat. A kovácsmesterségtől már a XIV. századtól elkülönültek a **lakatosok**, a zarak, kulcsok, lakatok specialistái. A ritkább ill. a nemesfémeknek a népművészetben kisebb szerep jutott. Olomból guzsálszegeket, orsókarikákat öntöttek ill. egyes

tárgyak felületét, eszközök nyelét ólomberakással díszítették. Sárgarézből az Alföldön a juhászcampók, Felföldön a kanászbalták fejét, állatok nyakára csengőket és szíjak, bőrvék vereteit, csatjait öntötték. A képfestő dúcok lemezmintáit, a nők hajába hajtúket, kontyvasakat is készíthették rézből, de ismerünk férfi viselethez mives felületű sárgaréz gombokat is. Végül megemlítjük, hogy az ötvösök is dolgoztak a parasztság számára, leginkább ezüsből. Legismertebbek és legelterjedtebbek a férfi viseletek gombjai, az un. pitykék. A sárközi viselő filigránművi fátóltú balkáni, délszláv formákhoz hasonlítanak. Sajátosak a dél-magyarországi viseletkiegészítő pénz-érmékből készült »ékszerek«, közülük is a bajai, kalocsai ötvösök által készített, kis értékű, de nagyobb méretű ezüstérmékből összeállított un. lázsiások.

Egyéb: A csontból ill. szaruból készült eszközök nagy multra tekintenek vissza a népi kultúrában. A belőlük készült tárgyak közül a magyar népművészet kiemelkedő darabjai a pásztorokhoz köthetők, pl. túlkök, rühzsirtartók, sórtartók dicsérik közük munkáját. A magyar fajta ökor szarvából készült, díszített felületű túlkök feltételezhetően eladásra, a rühzsirtartók, sórtartók mindennapos használatra készültek. Ez utóbbiak a karcolással való díszítés remekei. E technikával ugyanis kötetlenül lehetett, a hajszálvékony, lendületes vonalakkal naturalis-figurális – akár többalakos – jeleneteket is alkotni.

A magyar népművészetnek különleges értékű darabjai a szarvasagancsból készült lóportartók. A lóporaszruk felületének díszítőrendszere többretegű; megtalálhatók a legegyszerűbb elemek (vonalak, pontok, körök) variációi, a svasztika, a rozetta, de figurális és naturalis díszítmények is.

A népi vallásosság emlékei az **üvegekpek, üvegfestmények**. Magyarországi elterjedésük a XVIII. század végétől kísérelhető nyomon a paraszti háztartásokban, összefüggve az ellenreformáció nyomán megnövekedett szentkép igényével. Kétféle változata ismert: az egyik esetben az üveglap hátoldalára un, fedőfestéssel vitték fel a képet, a másik a higannyal bevont háterű un. tükörkép. Az egyes készítő központok termékei jól megkülönböztethető vonásokat mutatnak a választott témában, jellemző színhasználatban. Így önálló központ festményei lehettek a hazánkban élő szerbek, horvátok üvegekpei is, melyekre feltételezhetően hatott a pravoszláv, balkáni ikonfestészet is. Természetesen nem merítettük ki a népművészet gazdag tárházát. A kiállítás korlátozott lehetőségei miatt azonban – akár önkényesnek is tűnhet – válogatásra kényszerültünk. Nem rangsorolás ez, hiszen a nem említett ágazatokban, műfajokban is számtalan remekművet találunk. Felemlíthetjük a többnyire specialisták tárgyalótasának köréből a különböző növényi anyagokból készült tárgyakat (pl. kéregedények, vessző-, gyékény-, és szalmafonatok). Nem térhettünk ki mindazon kézműves mesterségekre, melyek termékei között ugyancsak sok, a népművészet körébe sorolható tárgy akad. A teljesség igénye nélkül felidézzük néhány fontosabbat: kádár, bogárn, szürszabó, kékfestő, mézeskalácsos, fésűs. stb. De még a tárgyalat famegmunkálás köréből sem mutathatunk be mindent, példaként említsük az általánosan elterjedt, de változatos bárdolt, faragott sirjeleket, és a kisebb elterjedésű, ám kvalitásos, főként vallásos vonatkozású népi kislasztikát.

Egyén és közösség, a népművészet alkotó egyéniségei

A népművészet értelmezésének egyik alapvető kérdése az alkotó és a közösség viszonya. A díszített tárgyak esetében nem ritka, hogy készítője – legyen az tanult kézműves vagy specialista – szignálta munkáját. S noha a parasztság, a faluk, mezővárosok lakossága nyilvántartotta a kiemelkedő képességű alkotók személyiségét, tevékenységét, készítményeiket vásárolta a közösség kultúrájának részévé tette, kialakított stílusukat elfogadta és magáénak vallotta.

Az alkotó egyéniségeknek – ma már egyre inkább így látjuk – meghatározó szerepük volt ill. lehetett a hagyomány formálódásában, a közösségi izlés befolyásolásában, a népművészetnek alakulásában. Kétségtelen, hogy a népművészetnek vannak általános sajátosságai, mint pl. az arányok szabadabb kezelése, a kötetlenebb vonalvezetés, a laza vagy éppen tömör kompozíció, az alapszínek kedvelése és mindenekelőtt ill. felett a variáló és kombináló képesség. E vonások természetesen sajátjai minden népi alkotónak, de hogy közülük melyik a meghatározó, s az egyes stíluszajátosságok között milyen a hangsúlyeltolódás, továbbá, hogy milyen egyedi újítással tudja bővíteni technikai vagy stílus repertoárját, az már egyéni az alkotást, természetesen a közösség kontrolljának hatása alatt. Az alkotó önérték számos megnyilvánulását tudjuk, ismerjük a jelzettel ellátott tárgyakon kívül. Olykor egy-egy formát, motívumot kialakítójáról, elterjesztőjéről neveztek el (pl. himző asszonyoknál), de utalhatunk a fazekasok festékeinek, mázainak keverési arányával kapcsolatos titkolásra is.

A népművészetnek szinte minden területén, a legkülönbözőbb ágazatokban és műfajokban találhatunk önálló, kiemelkedő, alkotó egyéniséget. A pásztorfaragások körében a dunántúli spanyolviaszberakások díszítőeljárás mestere Király Zsiga, a karcolással való díszítésé Hodó Mihály baranyai juhász volt. Jeles faragó egyéniség volt id. Kapoli Antal is, akinek munkásságát állami kitüntetéssel (Kossuth díj) ismerték el. A templombelső festésének kimagasló egyénisége volt az erdélyi Umling Lőrinc. Az asztalosbútorok festése többnyire a mesterek feleségének munkája volt, akik közül személy szerint keveset ismerünk, vonatkozik ez a termékeivel és stílusával országos elterjedésű ill. hatású komáromi asztalos központra is. A himzés területén már több, saját körzetében nagyhatású un. íróasszonyt ismerünk. Szentistvánon még az 1930-as évek elején is emlékeztek Tóth Kondás Julcsára, aki a madaras, karéjos-rózsás, szücselymes és pamukos himzések legkiválóbb kialakítója volt a XIX. század végén, századunk elején. Mezőkővesden a XX. század első felében ugyanilyen himzvre tett szert Kis Jankó Bori himző-és tervezőasszony. A fazekasság körében is több forma ill. stílusértető mester dolgozott. Az 1869-ben meghalt mezőcsáti Rajczy Mihály miskakancsót a megye határain tul is szívesen vásárolták, s feltehetően az ő erős egyénisége alakította ki a Mezőcsát műhelyeire később is jellemző madaras, virágos díszítést. De említhetjük a családnevükkel is mesterségüket idéző dél-dunántúli Gerencsér Sebestyént vagy az alföldi Nádudvaron dolgozó és fekete edényt készítő Fazekas család tagjait. Az egyik leghíresebb magyar fazekasmester a mezőturi Badár Balázs (1855-1938) volt. Különleges vázáival, díszedényeivel a századvégi kiállításokon tűnt fel. Stílusa a helybeli

népi diszités és a korai szecesszió egyéni ötvözete. Működése a magyar népi fazekasság válságos időszakára esett, vevőköre főleg, az alföldi mezővárosok értelmisége, úri közönsége volt. Folytathatnánk a sort. Meggyőződésünk, hogy a kutatás ezen a téren még új neveket hozhat a felszínre, nem megváltoztatva ezzel a népművészet közösségi arculatáról vallott nézeteket, de feltétlenül árnyaltabbá téve.

Az egyéni képességek sajátos megnyilvánulásaként térünk ki a képzőművészeti akadémikus tanultság nélküli ún. naiv művészekre. A paraszti munka mellett szabad idejükben – többnyire festő – alkotók sok rokonvonást mutatnak a népművészettel. Magyarországon az avantgarde művészek figyeltek fel tevékenységükre, s legjelesebb képviselőiknek/pl. Benedek Péter, Süli András, Gajdos János, Dudás Juli/műveit a kecskeméti Naiv

Művészek Múzeuma őrzi.

Napjainkban, amikor a népművészet – a társadalmi gazdasági változások együttes hatása következtében – már a múlté, természetesen nem szűnt meg minden olyan kézműves tevékenység, mely korábban a népművészet fogalomkörébe sorolt tárgyakat előállította. Új igények szolgálatában, a mesterségbeli tudás átörökítésével, régi technikák és motívumok felhasználásával, a népművészet hagyományainak tudatos, szervezett és irányított keretei között éppen az egyéniségek szerepe vált meghatározóvá. Magyarországon a Népi Iparművészeti Tanács felügyelete alatt több száz kézműves, specialista dolgozik ma is, s a legkiválóbbak a »Népművészet mestere« büszke cím tulajdonosai.

Gráfik Imre

Seznam ilustracij

Képek jegyzéke

Barvne fotografije

- I Del ograje cerkvenega kora
Jelov les, tempera
Mezőcsát, županija Borsód
XVIII. stoletje
Velikost: 80 cm
- II Nabožna slika
Topolov les, slikano
Županija Baranya
Konec XVIII. stoletja
Velikost: 45 cm
- III Rokavci (Hrvati — Šokci)
Platno, vezeno
Mohács, županija Baranya
Konec XVIII. stoletja
Velikost: 69 cm
- IV Pleteno posodje (Slovenci)
Pletena slama
Gornji Senik — Železna županija
Začetek XX. stoletja
- V Vrč (»miskakancsó«)
Keramika, svinčev lošč
Tiszaszöllös, županija Heves
Letnica 1833
Velikost: 32 cm
3. Prevleka za blazino
Konopljeno platno, bombažna vezzenina
Kalotaszeg, županija Kolozs
Letnica 1842
Velikost: 62 cm
4. Perača
Gabrov les, rezljano
Županija Baranya
Letnica 1883
Velikost: 35,5 cm
5. Nož za testo
Kovano železo
Okolica Debrecena
Leta 1881
Velikost: 43 cm
6. Zglavnik
Kovano železo
Torockő, županija Torda-Aranyos
Velikost: 43 cm
7. Plašč (detajl)
Sukno, volnena vezzenina
Aldebrő, županija Heves
Letnica 1898
Velikost: 127 cm
8. Posoda v obliki steklenice
Keramika, svinčev lošč
Tiszafeűred, županija Szolnok
Konec XIX. stoletja
9. Paradni jermen za konjsko vprego
(»sallang«)
Usnje, pleteno
Alföld
Druga polovica XIX. stoletja
Velikost: 104 cm
10. Stol
Hrastov in orehov les, rezljano
Kőny, županija Győr
XIX. stoletje
Velikost: 86 cm
11. Lectarski model
Hruškov les, rezljano
Marcali, županija Somogy
Druga polovica XIX. stoletja
Velikost: 26 cm
12. Naslonjač (»gondolkozószerk«)
Jelov les, poslikano
Hódmezővásárhely, županija Csongrád
Letnica 1832
Velikost: 97 cm
13. Ročni sveder
Jelšev les, rezljano
Cserépfalu, županija Borsod
Letnica 1828
Velikost: 44,5 cm
14. Skrinja
Bukov les, tesano, vrezano, poslikano
Terehegy, županija Baranya
Letnica 1837
Velikost: 103 cm
15. Rog za smodnik
Jelenji rog, vrezano
Erdély
XVIII. stoletje
Velikost: 25 cm
16. Kotliček
Baker, tolčena tehnika
Máramarosziget
XIX. stoletje
Velikost: 31,5 cm
17. Oblič
Gabrov les, rezljano
Ménés, županija Arad
Letnica 1816
Velikost: 14,5 cm
18. Pivska zajemalka
Javorov les, rezljano
Luzsok, županija Baranya
Konec XIX. stoletja
Velikost: 13,5 cm
19. Obešanka
Kovano železo
Óbuda, županija Pest
Začetek XIX. stoletja
Velikost: 14,5 cm
20. Slemenski okras
Kovano železo
Tószeg, županija Pest
Letnica 1912
Velikost: 87 cm

Črno bele fotografije

1. Motiv s solnice (na naslovni strani)
Roževina, krašeno z vrezi
Županija Somogy
Konec XIX. stoletja
Velikost: 8,6 cm
2. Monga
Bukov les, rezljano
Dunántúl
Letnica 1833
Velikost: 73,5 cm

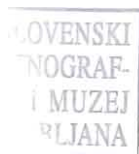
Színes képek

- I. Templom karzat része
Fenyőfa, tempera festés
Mezőcsát, Borsod megye
XVIII. század
M: 80 cm
- II. Ikon (szerb)
Nyárfa, festett
Baranya megye
XVIII. század vége
M: 45 cm
- III. Kancsó (»Miska«)
Cserép, ölomházas
Tiszaszöllös, Heves megye
1833
M: 32 cm
- IV. Női ing (horvát – sokác)
Vászon, himzett
Mohács, Baranya megye
XIX. század vége
M: 69 cm
- V. Kosarak (szlovén)
Szalma, fonott
Felsőszőlők, Vas megye
XX. század eleje
M: –

Fekete-fehér képek

2. Mángorló
Bükkfa, faragott
Dunántúl
1833
M: 73,5 cm
3. Párnavég
Kendervászon, pamutfonállal himezve
Kalotaszeg, Kolozs megye
1842
M: 62 cm
4. Mosósulyok
Gyertyánfa, faragott
Baranya megye
1883
M: 35,5 cm
5. Tésztavágó
Kovácsolt vas
Debrecen környéke
1881
M: 11 cm
6. Tűzikutya
Kovácsolt vas
Torockó, Torda-Aranyos megye
XIX. század
M: 43 cm
7. Szűr (részlet)
Posztó, gyapjúhímzés
Aldebrő, Heves megye
1898
M: 127 cm
8. Butella
Cserép, ölomházas
Tiszafeüred, Szolnok megye
XIX. század vége
M: 18,5 cm
9. Lószerszámdisz (»sallang«)
Bőrszija, fonott
Alföld
XIX. század második fele
M: 104 cm
10. Szék
Tölgy és diófa, faragott
Köny, Győr megye
XIX. század
M: 86 cm
11. Mézeskalács forma
Körtefa, faragott
Marcali, Somogy megye
XIX. század második fele
M: 26 cm
12. Karszék (»gondolkodószek«)
Fenyőfa, festett
Hódmezővásárhely, Csongrád megye
1832
M: 97 cm
13. Fűrő
Égerfa, faragott
Cserépfalu, Borsod megye

- 1828
M: 44,5 cm
14. Láda (»szökröny«)
Bükkfa, ácsolt, vésett, festett
Terehegy, Baranya megye
1837
M: 103 cm
1. Sótartó
Szaru, karcolt
Somogy megye
XIX. század utolsó harmada
M: 8,6 cm
15. Lóportartó
Szarvasagancs, vésett
Erdély
XVIII. század
M: 25 cm
16. Üst (»bogrács«)
Vörösréz, kovácsolt
Máramarossziget
XIX. század
M: 31,5 cm
17. Gyalu
Gyertyánfa, faragott
Ménas, Arad megye
1816
M: 14,5 cm
18. Ivópohár (»kapinya«)
Jávorfá, faragott
Luzsok, Baranya megye
XIX. század vége
M: 13,5 cm
19. Lakat
Kovácsolt vas
Óbuda, Pest megye
XIX. század eleje
M: 14,5 cm
20. Házoromdisz
Kovácsolt vas
Tószeg, Pest megye
1912
M: 87 cm

A Magyarság Néprajza I-IV. Budapest. é.n. (1933-37)

Balassa Iván – Ortutay Gyula

1979 **Magyar néprajz.** Budapest.

Iván Balassa – Gyula Ortutay

1982 **Ungarische Volkskunde.** Budapest-München.

Balogh Jolán

1967 **A népművészet és a történeti stílusok.** Néprajzi Értesítő XLIX

73-167. / A Néprajzi Múzeum Füzetei 24. Budapest.

Baloghné Horváth Terézia

1983 **Népi ékszerek.** Budapest.

Terézia Balogh-Horváth

1983 **Ungarischer volkstümlicher Schmuck.** Budapest.

1983 **Hungarian Folk Jewelry.** Budapest.

Borsos Béla

1982 **Magyar vadász löportartók.** Budapest.

Béla Borsos

1982 **Alte Jagdpulverhörner.** Budapest.

1982 **Staghorn powder-flasks.** Budapest.

Domanovszky György

1968 **Magyar népi kerámia.** Budapest.

1981 **A magyar nép díszítőművészete I-II.** Budapest.

György Domanovszky

1968 **Ungarische Bauerntöpferei.** Budapest.

1968 **Hungarian Pottery.** Budapest.

1968 **La Céramique populaire hongroise.** Budapest.

Domonkos Ottó

1981 **A magyarországi képfestés.** Budapest.

Ottó Domonkos

1981 **Blaudruckhandwerk in Ungarn.** Budapest.

Dömötör Tekla

1972 **Magyar népszokások.** Budapest.

Tekla Dömötör

1972 **Ungarische Volksbräuche.** Budapest.

1972 **Hungarian Folk Customs.** Budapest.

1972 **Costumes populaires de Hongrie.** Budapest.

Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj (Studije) 1-5. Budapest.

1975-1982.

Edit Fél

1961 **Ungarische Volksstickerei.** Budapest.

1961 **Hungarian Peasant Embroidery.** London.

1976 **Leinenstickereien der ungarischen Bauern.** Budapest.

1976 **Peasant Embroidery.** Budapest.

1976 **Anciennes broderies sur toile.** Budapest.

Fél Edit

1976 **Magyar népi vászonhímzések.** Budapest.

Fél Edit – Hofer Tamás

1966 **Parasztok, pásztorok, betyárok.** Emberábrázolás a magyar népművészetben. Budapest.

Edit Fél – Tamás Hofer

1966 **Husaren, Hirten, Heilige.** Menschend rstellungen in der ungarischen Volkskunst. Budapest.

1966 **Saints, Soldiers, Shepherds.** The Human Figure in Hungarian Folk Art. Budapest.

1966 **Hussards, Patres, Paysans.** La représentation de l'homme dans l'art populaire hongrois. Budapest.

Edit Fél, Tamás Hofer, Klára K.-Csilléry

1958 **Ungarische Bauernkunst.** Budapest.

1958 **Hungarian Peasant Art.** Budapest.

1958 **L'art populaire hongrois.** Budapest.

1969 **L'art paysan hongrois.** Budapest.

Fél Edit – Hofer Tamás – K. Csilléry Klára

1969 **A magyar népművészet.** Budapest.

Gáborján Alice

1969 **Magyar népviseletek.** Budapest.

Alice Gáborján

1969 **Ungarische Volkstrachten.** Budapest.

1969 **Hungarian Peasant Costumes.** Budapest.

1969 **Costumes paysans hongrois.** Budapest.

Veronika Gervers-Molnár

1973 **The Hungarian Szűr.** An Archaic Mantle of Eurasian Origin. Toronto.

Györfly István

1930 **Magyar népi himzések I. A cifraszűr.** Budapest.

Hofer Tamás – Fél Edit

1975 **Magyar népművészet.** Budapest.

Tamás Hofer und Edit Fél

1978 **Ungarische Volkskunst.** Budapest.

Tamás Hofer and Edit Fél

1979 **Hungarian Folk Art.** Budapest.

Тамаш Хофер и Едит Фел

1979 **Народное искусство венгров.** Budapest.

Hoffmann Tamás

1972 **A Néprajzi Múzeum 100 éve – 100 Jahre Ethnographisches**

Museum. Néprajzi Értesítő LIV 5-19.

1972 **A parasztság csődje és kultúrája (Magyarország – XIX. század)**

– Faillite et culture de la paysanne (Hongrie – XIXème siècle).

Néprajzi Értesítő LIV 105-119.

Károlyi Antal – Perényi Imre – Vargha László

1955 **A magyar falu építészete.** Budapest.

K. Csilléry Klára

1972 **A magyar nép bútora.** Budapest.

Klára K.-Csilléry

1972 **Ungarische Bauernmöbel.** Budapest.

1972 **Hungarian Village Furniture.** Budapest.

1972 **Les Meubles paysans hongrois.** Budapest.

Edit Kerecsényi

1982 **Povijest i materijalna kultura pomurskih Hrvata.** Budapest.

Kodolányi János

1972 **A Néprajzi Múzeum kincsei 1872-1972. – The Treasures of the Ethnographical Museum 1872-1972.** Budapest.

Marija Kozár-Mukic

1984 **Slovensko porabje – Szlovénvidék.** Ljubljana-Szombathely.

Kresz Mária

1956 **Magyar parasztviselet 1820-1867. I-II.** Budapest.

1979 **Népi szücsmunka.** Budapest.

Mária Kresz

1957 **Ungarische Bauerntrachten 1820-1867. I-II.** Berlin-Budapest.

1979 **Volkstümliche ungarische Kürschnerarbeiten.** Budapest.

1979 **The Art of the Hungarian Furriers.** Budapest.

1979. **L'art des fourreurs hongrois.** Budapest.

Kunt Ernő

1983 **Temetők népművészete.** Budapest.

Ernő Kunt

1983 **Volkskunst ungarischer Dorffriedhöfe.** Budapest.

1983 **Folk Art in Hungarian Cemeteries.** Budapest.

Magyar Néprajzi Lexikon 1-5. Budapest. 1977-1982.

Malonyay Dezső

1907-1922 **A magyar nép művészete I-V.** Budapest.

Manga János

1969 **Magyar népdalok, népi hangszerek.** Budapest.

1972 **Magyar pásztorfaragások.** Budapest.

János Manga

1969 **Ungarische Volkslieder und Volksinstrumente.** Budapest.

1969 **Hungarian Folk Song and Folk Instruments.** Budapest.

1969 **La musique populaire hongroise et ses instruments.** Budapest.

1972 **Ungarische Hirtenschnitzereien.** Budapest.

1972 **Herdsman's Art in Hungary.** Budapest.

1972 **L'art des bergers.** Budapest.

Martin György

1973 **A magyar nép táncai.** Budapest.

György Marin

1973 **Ungarische Volkstänze.** Budapest.

1973 **Hungarian Folk Dances.** Budapest.

1973 **Les danses populaire hongroises.** Budapest.

Marin Mándity (red.)

1982. **Prilozi kulturnoj i književnoj povijesti Srba i Hrvata u**

Mađarskoj. Budapest.

Đuro Šarosac

1978 **Hrvatske i srpske etničke skupine u Baranji.** Mohács.

Ilona R. Tombor

1967 **Alte ungarische Schreinermalereien 15-19. Jahrhundert.** Budapest.

1967 **Old Hungarian painted woodwork 15th-19th centuries.** Budapest.

1967 **Menuiseries hongroises décorées de peintures XVe XIXe siècle.** Budapest.

Tombor Ilona

1968 **Magyarországi festett famennyezetek és rokon emlékek a XV-XIX. századból.** Budapest.

Urosevics Danilo

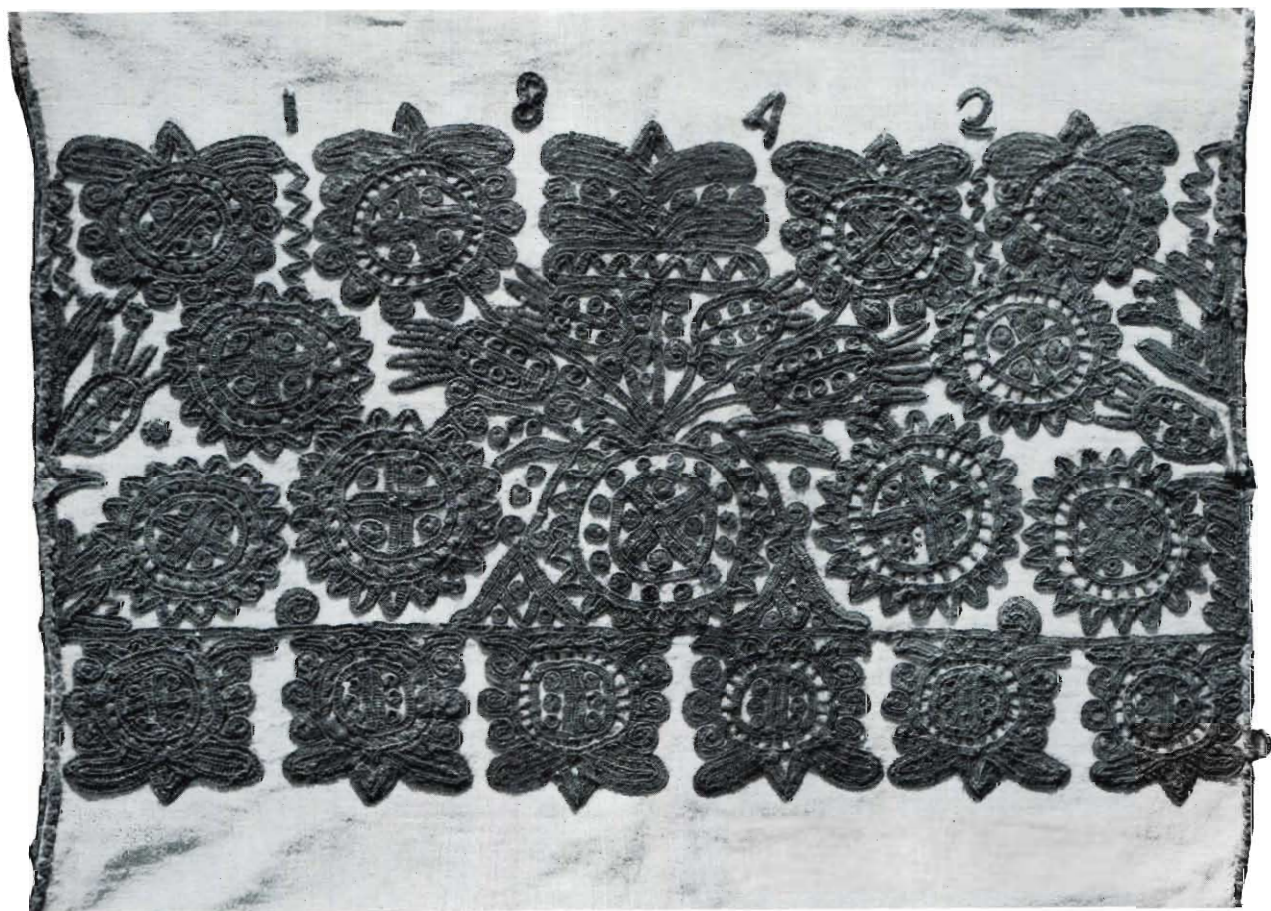
1969 **A magyarországi délszlávok története.** Budapest.

Tihomir Vujičić

1978 **Muzičke tradicije južnih slovena u Mađarskoj.** Budapest.

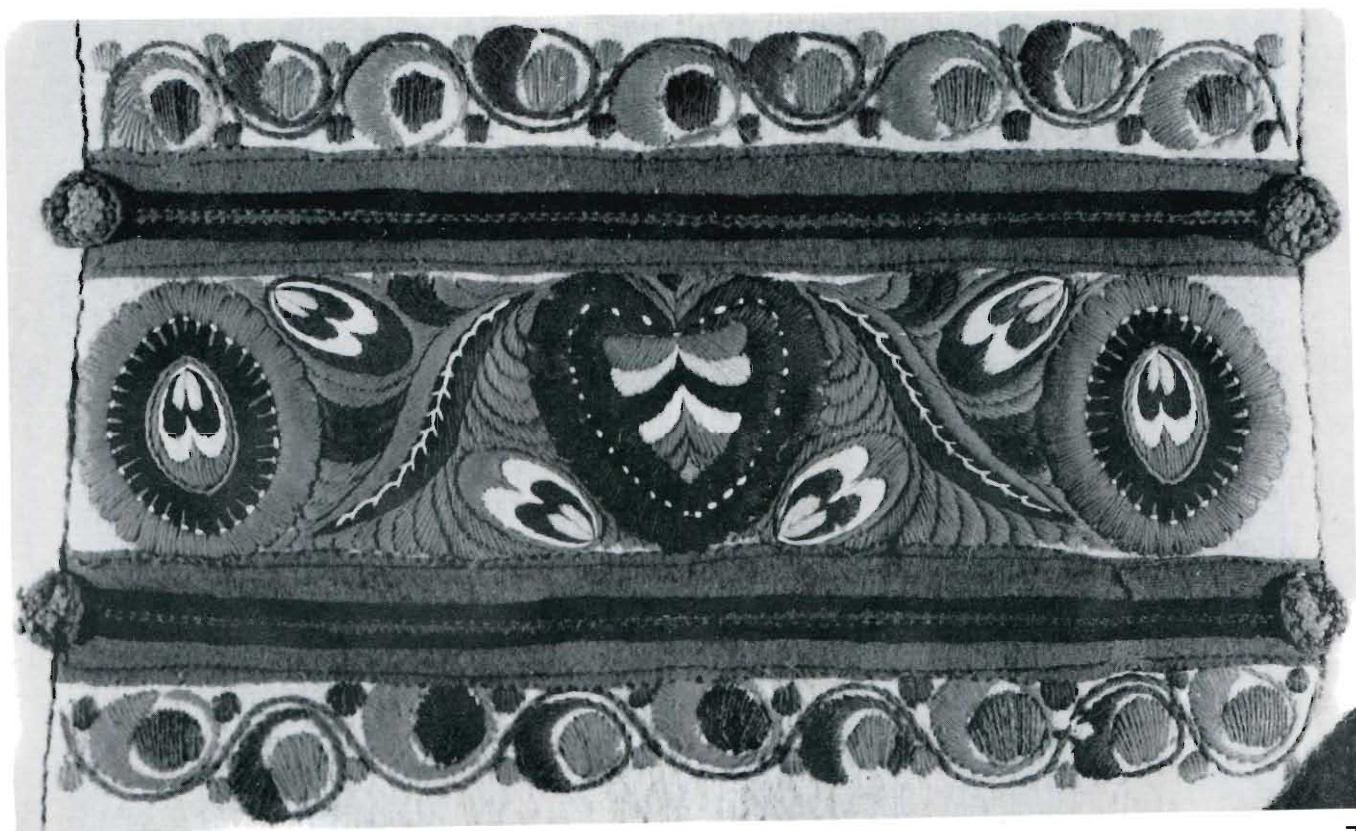
Ilustracije

3

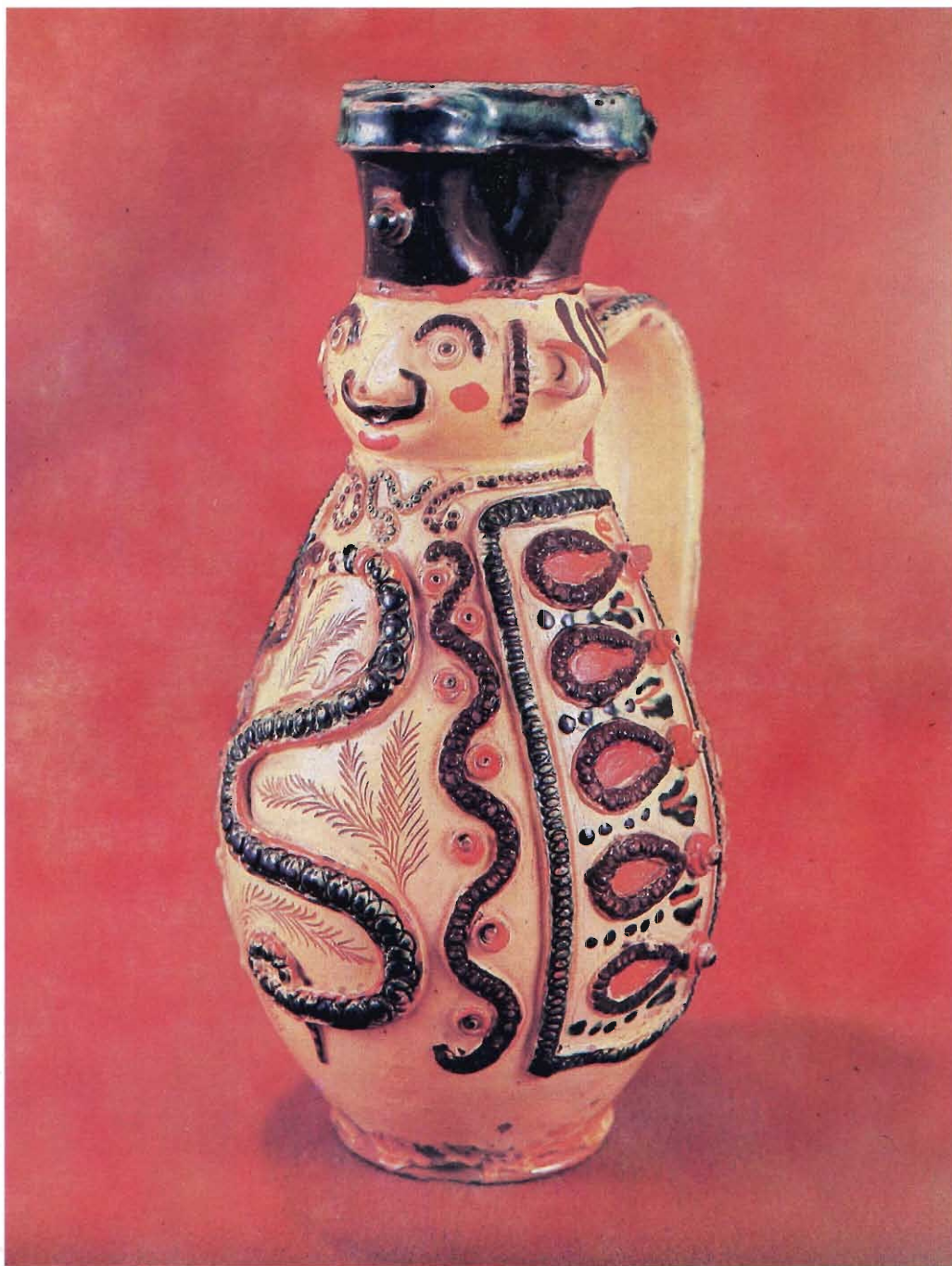

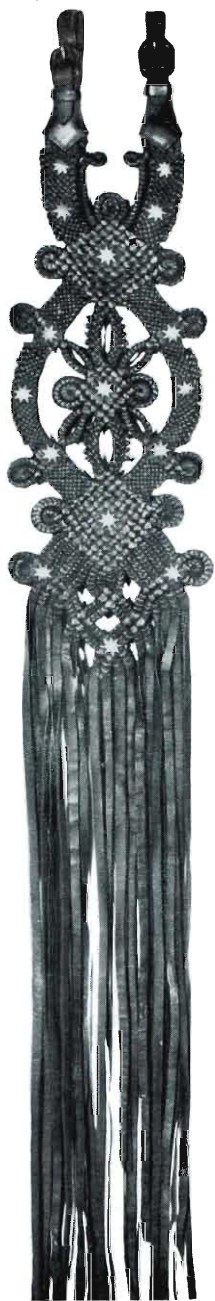
12

10

V

9

4

17

18

8

15

6

19

16

2

20

11

5

Izdavač

Slovenski etnografski muzej Ljubljana

Koncepcija izložbe

dr Imre Gráfik
dr Éva Szacsuvay

Tekst kataloga

dr Imre Gráfik

Fotografije

Tóbiás Ferenc

Prevodilac

Marija Banský

Recenzent

dr Nikola Pantelić

Tisak: »Zadružna štampa«, OOUR Knjigotisak — Zagreb, Dalmatinska 5 i 12

K E.01 A.11.02

SEM

1984

020090317

COBISS 0